

El temps suspés

Els camps per a
persones refugiades
palestines al Líban

Germán Caballero

“Resol que les persones refugiades que vulguen tornar a les seues cases i viure en pau amb el seu veïnat se les permeta fer-ho el més prompte possible, i que s’hauran d’abonar indemnitzacions per les seues propietats a qui opte per no tornar i per les pèrdues o danys que hagen patit el seus béns [...]”

“Resuelve que debe permitirse a los refugiados que deseen regresar a sus hogares y vivir en paz con sus vecinos, que lo hagan así lo antes posible, y que deberán pagarse indemnizaciones a título de compensación por los bienes de los que decidan no regresar a sus hogares y por todo bien perdido o dañado [...]”

(Article 11 de la Resolució 194 de l'Assemblea General de l'ONU de l'11 de desembre de 1948 referida al dret al retorn de les persones refugiades palestines expulsades de les seues cases durant la Nakba o neteja ètnica de Palestina del 1948)

(Artículo 11 de la Resolución 194 de la Asamblea General de la ONU del 11 de diciembre de 1948, referida al derecho al retorno de las personas refugiadas palestinas expulsadas de sus casas durante la Nakba o limpieza étnica de Palestina del 1948)

El temps suspés

Els camps per a
persones refugiades
palestines al Líban

Germán Caballero

Índex

8	Pròleg M ^a Vicenta Mestre Escrivà Ester Alba Pagán
10	El temps suspés Germán Caballero
12	La Nakba com un present etern: les persones refugiades palestines al Líban Jorge Ramos Tolosa
16	Líban: una crisi a l'interior de la crisi Salam Zahran
18	Ésser refugiada palestina al Líban avui dia Rayan Sukkar
20	El temps suspés. Fotografies de Germán Caballero
102	Textos en castellano

Pròleg

Mª Vicenta Mestre Escrivà

Rectora de la
Universitat de València

Ester Alba Pagán

Vicerectora de Cultura i Esport

Per a la Universitat de València és molt important la seua funció social, la promoció de valors cívics i culturals i el seu compromís amb els col·lectius més desfavorits. I això no només pel que fa a la societat valenciana, sinó també a altres societats del món, en especial aquelles amb les quals compartim elements tan importants com, per exemple, la mar Mediterrània. Igualment, i d'altra banda, cal recordar que entre els valors i els compromisos establerts en els Estatuts i en el Pla Estratègic de la Universitat de València es troba el "foment del pensament crític", el "respecte per la diversitat ideològica i cultural" i la "denúncia de la desigualtat i l'exclusió social".

L'exposició que ací presentem, *El temps suspés: els camps per a persones refugiades palestines al Líban*, amb fotografies del fotoperiodista Germán Caballero i comissariada pel professor d'Història Contemporània Jorge Ramos Tolosa, suposa un renovat compromís i una nova reafirmació d'aquestes idees i valors de diversitat, Drets Humans, igualtat, pau i respecte. Uns temes que la Universitat de València ja ha tractat nombroses vegades, i ací s'han d'incloure altres exposicions organitzades en el passat que han abordat problemàtiques properes, com ara *Solidària. Artistes amb el Sàhara*, del 2008, o *Dreams*, del 2006, centrada en els somnis de joves palestins artistes i esportistes.

En el cas d'*El temps suspés*, l'exposició es basa en estades sobre el terreny i en investigacions històriques i ens apropa a una realitat contemporània que periòdicament ocupa els titulars de mitjans de comunicació i de xarxes socials de tot el món: la qüestió de Palestina-Israel i un dels seus nuclis, les persones refugiades palestines, en aquest cas al Líban. Tot i que l'Assemblea General de l'ONU va declarar en la seua resolució 194, del 1948, que les persones refugiades palestines expulsades de les seues llars i terres tenien dret a retornar-hi, quasi tres quarts de segle després aquest dret encara no s'ha complert per la negativa israeliana. El que anava a ser una situació temporal, el refugi en camps fora de la seua terra, Palestina, s'ha convertit en una realitat permanent. El temps s'ha suspés.

Com a resultat d'aquesta injustícia històrica, en l'actualitat trobem unes situacions d'exclusió, inestabilitat, precarietat i violació dels drets més bàsics de les persones refugiades palestines al Líban que ens mostra aquesta exposició. I ho fa a través d'unes fotografies impactants

–amb les que també volem posar en valor el treball fotoperiodístic valencià– i d'uns rigorosos textos explicatius que apropen a la societat valenciana la vida quotidiana i els rostres de les refugiades i els refugiats en diferents camps, com els de Burj El Barajneh i Shatila, a Beirut, el de Burj Shemali, a Tir, o el de Beddawi, a Trípoli. Uns camps de refugiats i refugiades i unes persones que últimament han tingut, i encara estan tenint, més dificultats afegides per la greu crisi econòmica, política i social que es viu en aquest territori del sud-oest asiàtic.

El Líban és una terra de l'altra vora de la Mediterrània que, amb Palestina, sempre estarà lligada a la nostra perquè és el lloc d'origen d'un fonament històric de la civilització, de la cultura i de la transmissió de coneixement: el primer alfabet de la península Ibèrica. A més, entre d'altres elements, també és d'on procedeix l'olivera, arbre fonamental en molts paisatges valencians i clau per a la nostra dieta mediterrània, símbol de Palestina, de la Mediterrània i de la pau.

En definitiva, amb aquesta exposició la Universitat de València reafirma la seua projecció cultural internacional i el seu compromís social amb la pau, amb els Drets Humans i amb les persones refugiades. És a dir, el dret de totes les persones –d'aquesta vora de la Mediterrània i de l'altra, així com de qualsevol altre racó del món– a tindre drets.

(...) les persones refugiades palestines expulsades de les seues llars i terres tenien dret a retornar-hi, quasi tres quarts de segle després aquest dret encara no s'ha complert per la negativa israeliana.

1

1
Una mare i el seu fill al costat de la seua tenda en un camp de persones refugiades palestines de nova creació format després de la Nakba palestina del 1948. © 1948, Arxiu de les Nacions Unides, fotògraf desconegut

2
Una mare i els seus fills passegen pel camp de persones refugiades palestines de Rashidieh (prop de Tir, al Líban) en gran part destruït després de la invasió israeliana del 1982. © 1982, Arxiu de l'UNRWA, fotografia de George Nehmeh

2

El temps suspès

Germán Caballero

Fotoperiodista

Autor de les fotografies
de l'exposició

La primera vegada que vaig trepitjar Shatila fou el 2019. Assistí, càmera en mà, a l'homenatge a les víctimes de la massacre que hi perpetrà en 1982 la Falange Libanesa –un grup d'extrema dreta cristià– amb el suport de tropes israelianes sota comandament d'Ariel Sharon, anys després primer ministre. Les tropes bloquejaren durant dies totes les eixides del camp mentre els falangistes assassinaven unes 3.500 persones.

Ho vaig fer de la mà de Salah Salah, el representant del parlament palestí per als refugiats i refugiades, qui de menut fou expulsat durant la Nakba de Tabariyyah i ja no pogué tornar mai més a Palestina. He de confessar que aquella primera vegada fou traumàtica per a mi: centenars de persones abarrotaven els carrers caminant en totes direccions, motos de baixa cilindrada apareixien arreu, un núvol caòtic de cables cobria el cel i gairebé semblava que tots els edificis anaven a caure d'un moment a l'altre pel seu mal estat; en els finestrals, les famílies treien el cap davant l'enrenou generat al carrer.

Poc a poc, i de la mà de la periodista i refugiada palestina Rayan Sukkar, vaig anar descobrint aquests espais per tot el Líban durant els mesos de setembre de 2019 i 2020. Camps molt diferents. Menuts, com Mar Elias a Beirut o Burj Shemali a Tir, al sud del país. Tancats i controlats per l'exèrcit libanès com Mieh Mieh, a Saida. Amb una arquitectura molt particular, com el de Wavel a Baalbek, a prop de la frontera siriana, on les vivendes són uns vells barracons francesos de l'època colonial i hi ha famílies que viuen en antigues quadres readaptades. Grans i caòtics, com Burj El Barajneh a Beirut o Bedawi a Trípoli. I dispersos, com Rashidieh, majoritàriament habitat per palestines i palestins cristians.

Ara bé, tots aquests espais comparteixen alguns trets comuns. L'estigma d'estar apartats, o directament cerclats per una tanca o un mur en alguns casos, la manca de zones verdes o llocs on poder jugar sense cap risc els més menuts, la manca d'aigua potable, la precarietat en els habitatges, el perill d'una caòtica xarxa elèctrica sobre els seus caps que impedeix veure el cel, la massificació... I quan coneixes els seus habitants, les preocupacions són les mateixes: la manca de feina i d'oportunitats, la desesperació de la gent jove per no poder sortir-ne i emigrar, el viure al dia sense poder satisfer les necessitats

més bàsiques... Una aura depressiva impregna les converses sobre el present; del futur, ni se'n parla.

Qui hi habita són persones refugiades palestines i, des del 2011, també persones sirianes que fugen de la guerra civil al seu país. I palestines i palestins doblement refugiats: primer ho foren a Síria i ara ho són al Líban. L'èxode siri ha dut els camps a la superpoblació, on no hi cap ni una agulla més i, malgrat tot, sempre acaben per fer lloc a una nova família.

La situació era dolenta el 2019, però en 2020 esdevingué insostenible. La crisi política i econòmica al Líban, accentuada per la pandèmia de COVID-19, conduí a la devaluació de la lliura libanesa i a la pèrdua gairebé absoluta del seu valor. D'un dòlar per 1.500 lliures es va passar a 7.500. En el moment en què escric aquestes línies el dòlar costa 15.000 lliures. Qui cobrava mil dòlars, ara en cobra cent. I si per a un ciutadà libanès mitjà açò suposa que adquirir productes bàsics haja esdevingut una odissea, a molts dels habitants dels camps, aconseguir alguna cosa de menjar sense l'ajuda humanitària els sembla completament impossible. I tot açò adobat amb la més gran crisi econòmica en la història de l'UNRWA, l'agència de l'ONU per als refugiats palestins, afectada pel tall de finançament per part dels EUA. Una tempesta perfecta per a generalitzar una pobresa crònica en moltes famílies.

Als camps, els habitants semblen diluir-se en un anonimats on tot fa com si funcionés amb normalitat, com en qualsevol altre barri d'una gran ciutat. Fins que comences a parlar amb ells. Ja pots parlar amb qui vulgues, tothom duu a sobre una història de resiliència i superació, però també n'estan farts i avorrits. Preguntes a Jammal, una dona que ven peix fregit en una botigueta de Burj El Barajneh, per a fer-li un retrat, i sobre les seues esquenes descobreixes una història de supervivència fugint de la guerra a Síria, problemes de salut greus mal assistits i abandonament familiar. Parles amb Litfiya, una anciana que ha viscut i treballat tota la vida al camp de Wavel i t'explica que no podria viure sense l'ajuda econòmica del seu fill. Et trobes quatre obrers rehabilitant precàriament un edifici edifici i Yazan, de de només 17 anys, alça la camiseta per a mostrar les greus ferides provocades per una caiguda d'uns quants pisos mentre hi treballava; un altre dels obrers ensenya una ferida de bala de la guerra a Síria. Tots quatre han fugit d'allà.

No tot és negatiu als camps. La riquesa moral del seus habitants és enormement inspiradora. La xarxa veïnal que s'hi ha teixit entre elles i ells aconseguix que ningú quede enrere. Sense Estat, bons són els veïns. I de cara als altres, qui hi viu, fa perquè et pugues sentir a gust i no com un intrús en les seues vides. L'hospitalitat rebuda, les portes obertes sense fer cap pregunta, les taules ben parades amb menjars humils...

Tot açò fa que em pregunte sobre el per què del vergonyós silenci de la comunitat internacional respecte de les palestines i dels palestins i, sobretot, respecte de les persones refugiades palestines. Sis milions de persones, o més, disperses arreu del món i en camps del Líban, Síria, Jordània, Gaza i Cisjordània. Persones a qui ningú no dona resposta des de fa 73 anys. La comunitat internacional, els nostres governs, en són còmplices per haver convertit l'article 11 de la resolució 194 de Nacions Unides, que garanteix el Dret al Retorn de les persones refugiades palestines, en paper mullat. Paper mullat amb conseqüències dramàtiques, amb noms i cognoms. Generacions de palestines i palestins abocats a la precarietat i a la pobresa.

Els rellotges s'aturaren i el temps quedà suspès en 1948. La pregunta és: fins a quan?

(...) em pregunte sobre el per què del vergonyós silenci de la comunitat internacional respecte de les palestines i dels palestins i, sobretot, respecte de les persones refugiades palestines.

La Nakba com un present etern: les persones refugiades palestines al Líban

Jorge Ramos Tolosa

Comissari

Doctor en Història Contemporània
per la Universitat de València i
expert en Palestina-Israel

El poble palestí viu en una situació de diàspora continuada des de fa quasi tres quarts de segle. El 1948 va ser l'any de creació de l'Estat d'Israel, però també va ser l'any de la Nakba ("catàstrofe" o "desastre" en àrab) palestina. Unes 750.000 persones palestines van ser expulsades de les seues cases i terres mitjançant un procés que ara anomenem de neteja ètnica. Segons els últims estudis d'investigadores i investigadors jueus com Eleonore Merza i Eitan Bronstein, 615 localitats palestines van ser esborrades del mapa i/o van ser buidades de la seua població nativa palestina. Aquest fenomen no va ser casual; el moviment sionista, creat a Europa i que no representava ni representa el judaisme ni les persones jueves, portava colonitzant Palestina des de finals del segle XIX. En eixe moment, Palestina pertanyia al Sultanat Otomà. Comptava aproximadament amb menys d'un 5% de població jueva, un 10% cristiana i més d'un 85% musulmana. No hi existia cap enfrontament entre aquestes comunitats, les quals parlaven l'àrab i convivia i interactuaven sense problemes en molts àmbits quotidians fora la que fora la seua religió. Amb la derrota otomana en la Primera Guerra Mundial, el Regne Unit va incorporar Palestina al seu imperi i va donar suport al sionisme. Després de la Segona Guerra Mundial, el Regne Unit va decidir abandonar Palestina i l'ONU va intervenir. Aquest va ser el context adient que el moviment sionista portava dècades esperant per crear un Estat colonial exclusivament o majoritàriament jueu en el màxim territori possible de Palestina, és a dir, l'Estat d'Israel. Aquest va ser el motiu principal de la Nakba.

Així, gran part de les persones palestines –musulmanes, cristianes o de cap religió– es van convertir en refugiades. Van quedar dispersades en uns 40 camps instal·lats provisionalment als països circumdants de Líban, Transjordània –després Jordània– i Síria, així com a Cisjordània –incloent la part est de Jerusalem– i a la Franja de Gaza, els dos únics territoris de Palestina que no van ser ocupats per les forces sionistes-israelianes l'any 1948 i que van quedar fins el 1967 en mans transjordanes i egípcies, respectivament. D'aquesta manera, des del 1967, Cisjordània, la Franja de Gaza i els seus camps de refugiades i refugiats estan sota ocupació militar i sota colonització de l'Estat d'Israel, el qual continua buscant el màxim de territori amb el mínim de població palestina i va aconseguint que –com va escriure el poeta palestí Mahmoud Darwish– "la terra es faça més estreta" per al poble palestí. En

definitiva, aquesta és la situació d'una població en situació de refugi més duradora en la història contemporània.

Actualment l'UNRWA (l'agència de l'ONU creada el 1949 per atendre les necessitats de les i els refugiats palestins i que hui esdevé fonamental per proveir d'educació i alimentació a aquesta població) ofereix assistència a més de 5.000.000 de persones palestines. La diàspora palestina en tots aquests anys les i els ha dispersat per tot el món, més enllà del país del Llevant mediterrani. L'UNRWA considera refugiada o refugiat palestí a les "persones que vivien de forma habitual a Palestina entre l'1 de juny de 1946 i el 15 de maig de 1948 i que van perdre la seua casa així com el seus mitjans per viure com a resultat del conflicte del 1948". Actualment també es considera refugiada o refugiat palestí les i els descendents d'aquestes persones que no han pogut retornar al seu lloc d'origen. Tot i que l'Assemblea General de les Nacions Unides va declarar a través de la seua Resolució 194 de l'11/12/1948 que les persones refugiades tenien i tenen dret al retorn a les seues cases, des del mateix 1948 l'Estat d'Israel s'ha negat a complir amb aquest dret considerat per la pròpia ONU "inalienable" només perquè aquestes persones són palestines. Mentrestant, qualsevol persona jueva del món, encara que mai haja estat a Israel ni conega a cap persona allà, pot aconseguir la ciutadania plena i instal·lar-se en el país només per ser jueva. Factors com aquest, o que existisquen a Cisjordània diferents carreteres, espais, recursos i sistemes jurídics per a les persones israelianes i palestines, expliquen per què figures internacionals com el premi Nobel de la Pau sud-africà Desmond Tutu, l'ONG israeliana més important del món, B'Tselem, o organismes de l'ONU, consideren a Israel un Estat d'apartheid. L'apartheid és un crim contra la humanitat segons l'Estatut de Roma del Tribunal Penal Internacional, el qual a principis de l'any 2021 es va declarar competent, per primera vegada, per a investigar crims comesos a Palestina.

Una de les primeres manifestacions de resistència simbòlica a la Nakba dutes a terme per les i els refugiats palestins va ser la designació de noms dels nous barris, carrers o seccions dels camps de persones refugiades. Per exemple, aquest va ser el cas, entre d'altres, del camp de Shatila, al Líban, on diversos noms relatius a la seua ordenació interna remetien a les localitats palestines d'on provenien les persones palestines desplaçades. Igualment, a partir del 1948 es va estendre el costum d'anomenar moltes

3

4

3
Persones refugiades palestines, inicialment desplaçades a un camp de la platja de Gaza, a bord de vaixells que es dirigien cap al Líban o cap a Egipte durant la Nakba palestina del 1948. © 1949, Arxiu de les Nacions Unides, fotografia de Hrant Nakashian

4
Escola a l'aire lliure, 1948. Després de la primera expulsió de persones refugiades palestines, les primeres classes van ser impartides a l'aire lliure per professores i professors voluntaris. No hi havia llibres, ni bolígrafs, ni llapis, ni taules, només un rogle de xiquetes i xiquets en l'arena amb ganes d'aprendre. © 1948, Arxiu de les Nacions Unides, fotogràf desconegut

Aquest període, aquesta espera, es considerava un “temps suspés”, però conforme passaven els anys i les dècades va començar a esdevenir una provisionalitat inacabable, un “present etern”.

xiquetes palestines amb el nom de municipis palestins com Baysan, Haifa, Jaffa, Jenín, Safad o com la mateixa Palestina (transliterat de l'àrab com *Falastin* o *Filastin*). En aquest context, les i els refugiats vivien “esperant” la tornada. Aquest període, aquesta espera, es considerava un “temps suspés”, però conforme passaven els anys i les dècades va començar a esdevenir una provisionalitat inacabable, un “present etern”. La Nakba no només hi era present, sinó que era i és “el present”.

En concret, el Líban va ser el lloc d'arribada de moltes i molts refugiats palestins el mateix any de la Nakba, sobretot procedents del nord de Palestina. Cal destacar que el Líban era i és el país amb més diversitat religiosa del Llevant mediterrani. Durant l'etapa de la Nakba i a dies d'ara, existeixen entre 15 i 20 grups religiosos rellevants diferents, la majoria islàmics i cristians. Els més nombrosos eren i són l'islam sunnita, l'islam xiïta i el cristianisme catòlic maronita. L'equilibri de poders entre ells era fràgil i problemàtic, ja que el colonialisme francès del Mandat (1923-1946) va desenvolupar diferents estratègies per aprofundir en les seues divisions i va afavorir els sectors cristians. Siga com siga, el Líban i Palestina han compartit durant mil·lennis un sens fi d'elements. A més, des de la Nakba, les i els refugiats palestins han jugat un rol decisiu en la construcció política i social libanesa. Els camps de refugiats i refugiades provisionals prompte van esdevindre en permanents. I de les tendes de campanya van passar al ciment travessant una situació que se'ls va plantejar com a merament provisional i que encara hui perdura sense perspectiva de millora.

Tot i que han desenvolupat un paper fonamental en el país –moltes vegades com a mà d'obra barata–, els

palestins i les palestines del Líban no han arribat mai a ser considerats ciutadans i ciutadanes de primera com la resta de persones libaneses. Igualment, van tindre un paper destacat en la Guerra Civil Libanesa (1975-1990), però van pagar molt car veure's involucrats i involucrades en aquest conflicte bèl·lic. Milers de persones palestines refugiades van ser assassinades durant la guerra, i van patir atrocitats i massacres com les de Karantina, Tel al-Zaatar i la més coneguda, la de Sabra i Shatila del 1982. En aquest últim cas, es calcula que, durant tres dies, milers de civils palestins van estar assassinats a Sabra i Shatila a mans de paramilitars d'extrema dreta de la Falange Libanesa amb la connivència de l'exèrcit d'Israel.

A més a més, les i els refugiats palestins al Líban necessiten un permís de treball per a poder accedir al mercat laboral (i moltes persones no poden pagar-lo) i tenen vetades 70 professions reservades per als libanesos i les libaneses. Tampoc tenen accés a un passaport ni a la nacionalitat libanesa, i únicament tenen un document de viatge amb el títol en àrab i anglès de “Travel document for Palestinian refugees in Lebanon”. Amb tot això, l'accés a l'educació i a la sanitat pública està limitat al proporcionat per l'UNRWA i la precarització generalitzada que pateixen les i els refugiats impedeix en molts casos poder accedir a estudis superiors.

Els camps per a persones refugiades són hui en dia barris precaris dins de les ciutats libaneses, una mena de guetos on s'amunteguen milers de persones en condicions inhumanes molt a sovint sense accés a l'aigua potable. Els camps són hui poblats també per persones refugiades sirianes desplaçades per la guerra al seu país des del 2011. De la mateixa manera, els camps de vegades també són habitats per homes i dones vulnerables d'altres nacionalitats, com els arribats de Bangladesh, els quals difícilment poden pagar un lloguer fora dels camps. Cal destacar que els espais que els camps tenen disponibles són els mateixos que quan van construir-se, ja que les delimitacions originals no s'han pogut modificar. Tanmateix, la població que hi habita s'ha multiplicat. Per exemple, el camp de Shatila a Beirut va ser dissenyat el 1949 per a 500 unitats familiars i el 2018 l'habitaven, segons l'UNRWA, més de 10.000 persones. El camp de Burj El Barajneh va ser creat el 1949 per a 3.500 persones i actualment l'UNRWA calcula que hi viuen quasi 20.000 persones. Tot açò ha generat un creixement vertical

sense cap planificació urbanística, sense espais verds, sense zones esportives ni d'esplai per xiquets i xiquetes. A tot això s'ha d'afegir la manca d'infraestructures bàsiques no només d'aigua potable, sinó també de gestió d'aigües residuals o d'electricitat.

En efecte, un dels punts més perillosos i que més crida l'atenció als camps és la caòtica i precària xarxa d'enllumenat. Diferents cables penjen per tot arreu i molt a sovint provoquen electrocucions, explosions i incendis mortals per a la població dels camps. Un altre és la fragilitat dels habitatges, molts dels quals no van estar edificats per professionals de la construcció, sinó per les mateixes persones que busquen refugi i no tenen una altra alternativa. Açò genera accidents per afonaments parcials o totals de les cases i edificis residencials.

En aquestes condicions de vida, els problemes són nombrosos i molt variats. La insuficiència d'infraestructures bàsiques i l'amuntegament provoca problemes de salut físics i mentals per a la població. D'altra banda, la falta de formació superior de molta d'aquesta població així com la prohibició de moltes professions per a les i els palestins genera pobresa i precarietat. També és molt notòria la desesperació de la gent jove davant d'aquestes realitats, situació que els i les aboca a la migració forçosa o a problemes cada vegada més presents als camps com l'addicció a les drogues. Però en realitat, totes les franges d'edat pateixen greus problemes als camps: la gent gran no té pensions ni subsidis públics i ha de treballar o viure de familiars més joves. Igualment, les desigualtats de gènere també estan presents. Generalment, les dones s'ocupen dels treballs domèstics i reproductius i els homes del treball remunerat. També existeixen fortes desigualtats entre dones i homes als espais públics o als càrrecs polítics i socials dels camps, majoritàriament ocupats pels homes. Com en altres territoris del món, la xacra de la violència masculista també està present al Líban i als camps de refugiats i refugiades.

Més de trenta anys després de la fi del conflicte civil, les tensions polítiques i de seguretat continuen generant situacions de perill per a la població dels camps. La ingerència israeliana i la impossibilitat d'exercir el dret al retorn de les persones refugiades palestines, així com els efectes de la Guerra Civil a Síria durant l'última dècada,

provoquen enfrontaments de diferents tipus. A més a més, el 12 de novembre de 2015, Burj El Barajneh, el barri del sud de Beirut on també es troba el camp de persones refugiades palestines esmentat anteriorment, va patir un atemptat de Daesh. Amb 43 persones mortes, va suposar el pitjor atac terrorista al Líban des de la fi de la guerra civil. Cal recordar que la immensa majoria tant de les víctimes mortals com de les persones que han lluitat contra Daesh són persones musulmanes, i ací s'inclouen libaneses i palestines. Tot això suposa que, a excepció de camps com el de Mieh Mieh, actualment siga necessari autoorganitzar en molts camps la seguretat, la qual està en mans de milícies palestines. Encara que la majoria de camps tenen accés obert, d'altres tenen l'accés restringit.

A dies d'ara, la situació econòmica i social als camps de refugiats per a persones palestines al Líban és extremadament difícil, com en molts sentits ho és també per a la resta del Líban. Són moltes les causes recents que han portat a que la conjuntura actual siga qualificada com la pitjor crisi des de la guerra civil. En primer lloc, la inestabilitat política és constant des que el govern triat a les urnes –amb el primer ministre Rafiq Hariri al capdavant– va dimitir en bloc a l'octubre del 2019 després de setmanes de manifestacions als carrers amb un seguiment massiu. Un govern provisional de tecnòcrates va arribar al poder, però després de l'espectacular explosió al port de Beirut d'agost del 2020 i amb una precària situació econòmica, va dimitir. Finalment a l'octubre del 2020, novament Rafiq Hariri va tornar al poder tot i haver-hi grans protestes. En segon lloc, la crisi econòmica és absolutament dramàtica. La lliura libanesa s'ha enfonsat un 90% i ha perdut gran part del seu valor respecte al dòlar nord-americà, moneda en la qual es paguen les importacions. Això ha generat un encariment dels productes bàsics i una hiperinflació que ha deixat gran part de la població en situació de pobresa i atur. En tercer lloc, també existeixen problemes socials derivats de la gran acollida de centenars de milers –algunes fonts parlen de més d'un milió– de persones refugiades sirianes. I per últim, l'epidèmia de COVID-19 i les seues conseqüències socioeconòmiques sobre la població més feble han apuntalat aquesta situació d'inestabilitat, inquietud i tensió. I si la situació del Líban en general és molt complicada, la dels camps és encara més dramàtica.

El Líban: crisi dins d'una altra crisi

Salam Zahran

Especialista en el Centre de Drets Humans de la Universitat Àrab de Beirut

Drets Humans

El Líban ha estat testimoni d'una època sense precedents, començant per la crisi siriana del 2011, la qual donà lloc a una de les més grans aflüències de refugiats a la regió. Seguint amb la revolució i les protestes que tingueren lloc a l'agost del 2019, degudes al col·lapse econòmic, i l'esclat de la pandèmia de COVID-19, a més de la devastadora explosió a Beirut el 2020.

Pel que fa a la crisi siriana, segons l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR), es troben registrats al Líban més d'un milió de refugiats sirians. Per bé que el nombre real encara és major, ja que no tots han estat registrats com a refugiats. A més dels centenars de milers de refugiats palestins que actualment viuen al Líban. Lamentablement, en relació al compliment dels drets a un nivell de vida adequat dels refugiats, el Líban no ha pogut atendre aquest compromís atesa la seua limitada i insuficient capacitat nacional i de recursos.

En el context del paper i dels drets de la dona, particularment, les dones libaneses han demostrat ser una gran contribució al canvi. A mesura que passen els dies, aquestes actuen com a diferents icones i líders en la societat, amb mínimes oportunitats de profit. Actuaen en primera línia com a escuts humans en diverses ocasions, especialment en les últimes protestes.

Pel que fa als drets de les dones, el Líban encara no ha assolit el compliment de la igualtat de gènere malgrat el compromís constitucional amb la Declaració Universal de Drets Humans (DUDH), els Convenis i la ratificació de la Convenció sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació contra la Dona (CEDAW).

Si parem atenció als drets necessaris que han de ser admesos o proporcionats per protecció legal, entre aquestos es troba el dret de nacionalitat de la dona libanesa. La llei de nacionalitat discriminatòria priva la dona libanesa del dret a transmetre la nacionalitat als seus fills i marit. A més del matrimoni infantil, on no existeix una edat mínima comuna per al matrimoni. Addicionalment, hi ha la absència de jurisdicció que aborde explícitament l'acaçament i l'agressió sexual.

Per altra banda, un dels recents aconseguiments respecte dels drets de la dona és l'abolició de l'article 522 del Codi Penal contra la violació conjugal libanesa. Aquest article

eximia del càstig al violador si es casava amb la seua víctima. Aquesta consecució fou el resultat d'una gran campanya de promoció que ha estat en marxa durant anys per part d'activistes, moviments pels drets de la dona i la societat civil.

Revolució i col·lapse econòmic

Després de la declaració de les noves mesures fiscals d'octubre del 2019, milers de libanesos organitzaren vagues demanant els seus drets socials i econòmics. Els carrers no s'ompliren pels impostos, sinó per l'acumulació de misèria social i financera a què feien front els libanesos. A mesura que aquesta situació va deteriorant-se, vivint una situació financera sense precedents, les protestes continuen. En aquest context, des del 2019, la moneda libanesa s'enfonsa sense parar, degut a una hiperinflació que es dispara al 85,5% el 2020.

Avui dia, la revolució es considerada com una esperança per a reformar el país i acabar amb el sistema polític corrupte. Tanmateix, la lluita no només enfronta la crisi financera, sinó també les crisis cada vegada més greus que inclouen el fracàs del sistema polític, la infraestructura disfuncional, el clientelisme i sectarisme polític, i la manca de responsabilització i reconciliació.

L'esclat de la pandèmia

El 21 de febrer del 2020, el Líban va registrar el primer cas de COVID-19 en un passatger. L'inici de la pandèmia es va produir en ple col·lapse econòmic i esclat d'una revolució. Açò afectà les capacitats nacionals per a combatre i prevenir la pandèmia en diferents nivells.

Huit dies després de donar-se el primer cas, el pla de resposta a emergències del govern ordenà el tancament d'universitats i escoles. Conseqüentment, tots els restaurants i llocs turístics foren tancats. El 10 de març va registrar-se el primer cas de mort i el 15 de març s'anuncià oficialment "l'estat d'alarma". Els casos augmentaren fins arribar a 390.070, amb un balanç de 4.071 morts i 304.191 recuperats a data del 5 de març de 2021.

La pandèmia arribà al Líban mentre el país lluitava contra la crisi econòmica, alhora que el sector públic sanitari patia pels pocs recursos, retallades de fons i manca de capacitat als hospitals. Especialment, quan el nombre de

malats augmentava degut a les insuficients mesures legals. Les persones que viuen al Líban descriuen el seu malson com "una crisi a l'interior de la crisi".

L'explosió a Beirut

El 4 de agost de 2020, els libanesos foren testimonis d'un tràgic dia en la seua història: l'explosió de 2.750 tones de nitrat d'amoni emmagatzemades de forma insegura al port des del 2013. Els polítics foren assenyalats com els principals responsables de la negligència, que dugué al assassinat de 200 víctimes, més de 6.000 ferits i al voltant de 300.000 persones quedaren sense habitatge. Després de totes les crisis esmentades, aquesta explosió massiva que tingué lloc al port de Beirut fou "la gota que va fer vessar". La prioritat nacional en aqueix moment fou la resposta d'emergència a l'explosió, deixant de banda la pandèmia de COVID-19 i la crisi política i financera. La pandèmia i l'explosió de Beirut han acabat amb les capacitats que li quedaven al país.

Situació política i context

La situació política actual no està relacionada únicament amb el col·lapse econòmic o les crisis recents.

L'obstacle de la formació governamental actual té uns profunds lligams vinculats a un sistema polític que es basa en el "confessionalisme". Aquest consisteix en la distribució del poder polític entre religions/sectes. Els libanesos, comunament, descriuen aquesta situació com "el repartiment del pastís entre les sectes del país, representades pels partits polítics".

El Líban, aquests darrers anys, ha passat per diferents presidents i fins i tot per l'absència de govern deguda a la interrupció de les formacions. Açò ha donat lloc a una paràlisi institucional. Actualment, el Líban compta amb un govern en funcions i el Primer Ministre designat es troba en procés de formar govern. Però, de nou, va per mal camí. I, malauradament, com ja ha succeït en d'altres ocasions, la qüestió està en les "porcions i en qui se les queda".

Podríem dir que el Líban ha entrat en un túnel fosc i en una etapa molt delicada i complexa a diferents nivells: polític, econòmic i financer. El país necessita recuperar la seua seguretat interna i externa el més prompte possible.

Ser refugiada palestina al Líban avui dia

Rayan Sukkar

Periodista i refugiada palestina

Sóc Rayan, tinc 26 anys i sóc palestina. Sóc d'una ciutat anomenada Jaffa, coneguda també com *La núvia del mar* (*aarous el baher*). Visc al camp de refugiades i refugiats palestins de Shatila. Quan era menuda, no sabia el que era ser refugiat. I, no obstant això, m'agradava ser-ho. Tot ho trobava d'allò més normal i familiar, i creia que la gent, fora d'allà, vivia de la mateixa manera que nosaltres. En créixer, vaig adonar-me que hi havia molta diferència.

L'indret al qual pertany i que m'estime, i l'ambient d'on vinc, és considerat per alguns com un lloc gens segur. Ens veuen com a zombis i poques vegades gent de fora ve als nostres campaments. Açò es deu a que molts dels camps estan tancats i bloquejats. Per aquesta raó, molts no ens coneixen, i alguns només ens veuen a les notícies, que, per regla general, solen ser dolentes. Els mitjans de comunicació hi són absents i només se centren en els punts negatius. La qual cosa ha provocat que la gent cregui en molts dels estereotips que existeixen sobre els palestins i les palestines.

Als nostres campaments no sobren els diners, però són rics per la seua gent. L'estima que trobes als camps és un tresor dels refugiats. No la trobaràs enlloc. Ací dins, tots som una família en un mateix quilòmetre quadrat. La nostra relació és propera i estem units els uns amb els altres. Per exemple, si la meua mare guisa alguna cosa que no m'agrada, fàcilment podria anar a menjar a casa dels veïns. L'espai és molt bonic, però no ens ofereix la vida que ens

Als nostres campaments no sobren els diners, però són rics per la seua gent. L'estima que trobes als camps és un tresor dels refugiats. No la trobaràs enlloc.

agradaria tindre. Vaig a parlar-vos en poques paraules de la vida quotidiana al camp.

Matineges, no perquè vols, sinó pels sorolls dels xiquets que juguen als carrerons que hi ha entre les cases. Realment, penses que boten sobre el teu llit. Les seues veus perforen els teus oïts com si fos una alarma. De bon matí, fan el paper del gall. T'alces i t'arregles per a eixir. Tot i ser conscient que probablement no podràs posar-te roba planxada o fer una dutxa calenta, ja que la electricitat a penes arriba als camps. Però no passa res, segurament aniràs a escola o a treballar. De tota manera, hi ha poques possibilitats de trobar feina, ja que existeix una llei que impedeix que les refugiades i els refugiats palestins treballen a terra libanesa. Per això mateix, podràs treballar bàsicament en una botigueta de queviures a prop de casa, en una botiga de roba, en una perruqueria o com autònom: pintor, llanterner, etc.

Continuem amb la vida al campament o, millor dit, amb la mort que s'hi amaga. Parlaré de tots els desafiaments mortals diaris. Comencem amb l'electricitat, que és la causa de mort més comuna. No hi ha cap mes en què algú no mora a causa d'aqueixa teranyina elèctrica. Totes les canonades d'aigua que hi ha al costat de les línies elèctriques estan rovellades. Per baix d'elles, la gent passa sense saber quan podrà ocórrer la catàstrofe, especialment a l'hivern. I ara el següent viatge de la mort. Els camps al Líban es construeixen a l'atzar. Atès que la llei no permet que els palestins i palestines tinguen casa fora del camp, aquests es veuen obligats a construir allà dins. Els edificis acaben abarrotats, fets de fins a huit alçades sense els fonaments que caldria. Al camp, moltes de les edificacions corren el perill d'esfondrar-se. I les persones que hi viuen, ateses les seues circumstàncies econòmiques pèssimes, no poden abandonar-los. En passar aquestes desgràcies, la gent que viu en aquests pisos, o bé es mor, o bé es queda sense un lloc on viure.

La forma més ràpida de morir, i la pitjor de totes, és per una bala perduda. En els nostres camps, disparar a l'aire és una de les maneres de celebrar les bones notícies o de reaccionar front a les males. Per exemple, si algú es compra una rentadora, dispara. Si té un fill, dispara. Si es casa, dispara. I quan els veïns discuteixen, també desapareixen. La majoria de les vegades, els trets no són segurs. És molt

probable que una bala perduda travesse el teu cos o el d'algú que s'està al terrat o, fins i tot, dins de casa, entrant pels grans finestrals.

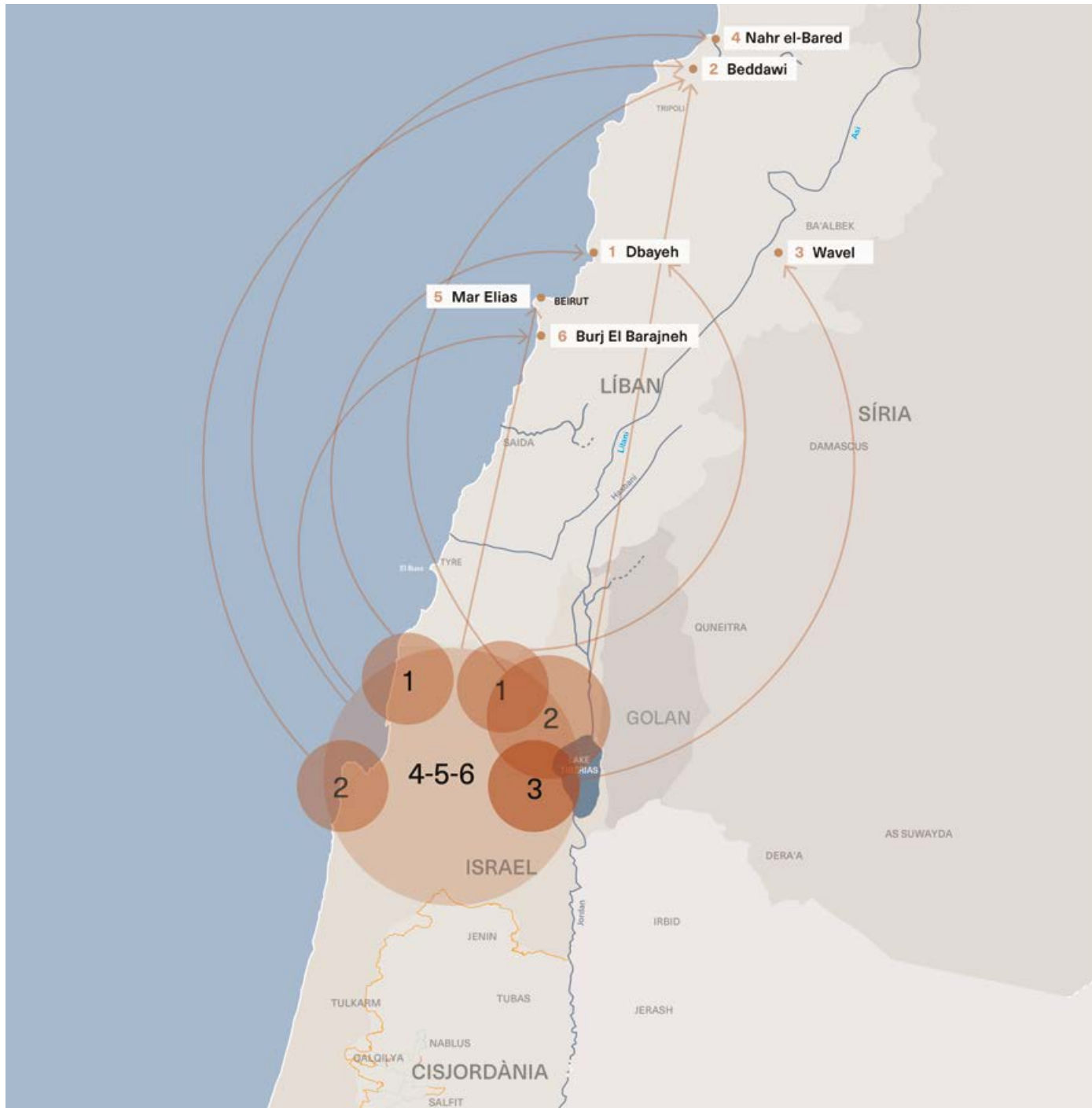
La mort ens envolta constantment, de manera estranya i excepcional. Serà la mort l'únic consol de la nostra vida? Com diu la nostra dita: "honora el mort soterrant-lo". Però, honrar els morts ix molt car. Si algú mor, la seua família està condemnada. No hi ha neveres al camp i els cementiris per als palestins estan plens. Cal tenir contactes per tal d'aconseguir una tomba o poder enviar el cos al sud, on sí que hi ha llocs lliures. Aquest és el resum dels nostres dies, entre la vida i la mort.

Tinc una relació amb un xicot palestí-sirià que vaig conèixer quan va fugir al Líban fa set anys degut a la revolució siriana. S'instal·là al camp de refugiades i refugiats palestins de Shatila. Treballàrem junts com a periodistes ciutadans i allà començà la nostra història d'amor. Hem decidit estar junts i emigrar. Si el nostre intent fracassa, ens casarem igualment al Líban, però no hi tindrem fills. No volem seguir augmentant el nombre de refugiats ni deixar als nostres fills la càrrega del nostre asil. No volem veure'ls néixer privats de drets, amb horitzons i possibilitats limitades. El nostre somni és emigrar i viure amb dignitat.

El temps suspés

Fotografies de
Germán Caballero

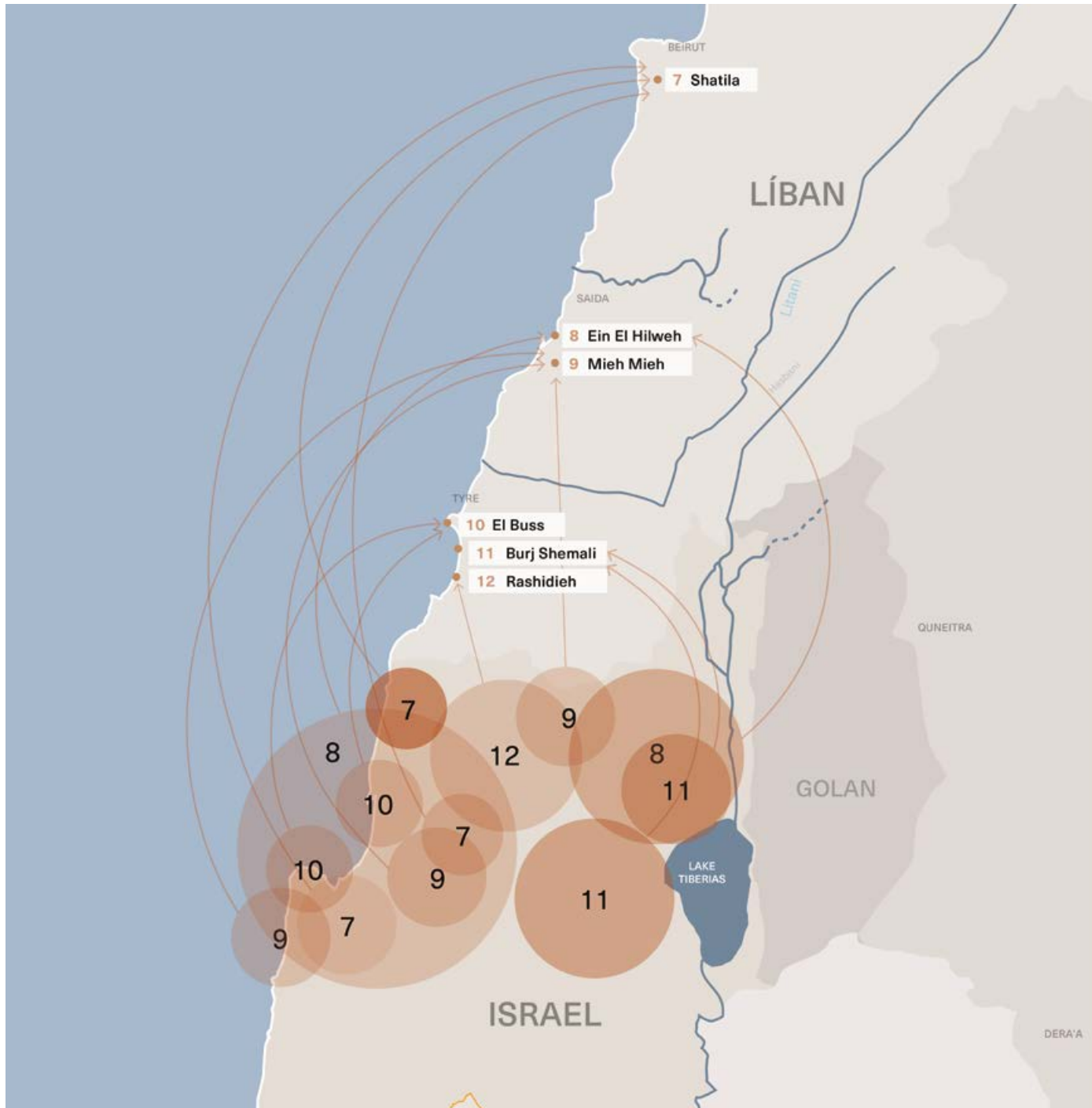

Zones de procedència dels camps per a persones refugiades palestines al Líban

L'UNRWA, l'agència de l'ONU dedicada a les persones refugiades palestines, treballa en 12 camps al Líban.

- 1. Dbayeh**
Zona de Palestina de procedència de les persones refugiades: Bassa i Kafr Berem.
- 2. Beddawi**
Zona de Palestina de procedència de les persones refugiades: zona de Safad –sobretot–, Hafa i Jaffa (Shafaamer, Nahf, Safouri, Jaffa, Jafa badoun, Al-Ghabisiyya, Safsaf, Sohmata, Al- Brwih, Al- Bozih, Jahoula, Al-Naami, Al-Bozih, Safouri, zona de Haifa, Yafa, Khalesah). El 1967 també van vindre alguns palestins i palestines de Cisjordània, Gaza, Jordània, Egipte i l'Iraq.
- 3. Wavel**
Zona de Palestina de procedència de les persones refugiades: Hawla, Lubyia i zona de Tiberias.
- 4. Nahr el-Bared**
Zona de Palestina de procedència de les persones refugiades: Galilea. Els diferents sectors del camp porten el nom d'àrees de l'actual regió de Galilea: Safourieh, Sasa, Safad, etc.
- 5. Mar Elias**
Zona de Palestina de procedència de les persones refugiades: Galilea. Des del 2011 va rebre refugiades i refugiats de Síria per la Guerra de Síria.
- 6. Burj El Barajneh**
Zona de Palestina de procedència de les persones refugiades: Galilea. Des del 2011 va rebre refugiades i refugiats de Síria per la Guerra de Síria.

Zones de procedència dels camps per a persones refugiades palestines al Líban

L'UNRWA, l'agència de l'ONU dedicada a les persones refugiades palestines, treballa en 12 camps al Líban.

- 7. Shatila**
Zona de Palestina de procedència de les persones refugiades: Amka, Majd al-Krum i Yajur.
- 8. Ein El Hilweh**
Zona de Palestina de procedència de les persones refugiades: Amqa, Saffuriya, Sha'ab, Taitaba, Manshieh, al-Simireh, al-Nahr, Safsaf, Hittin, al-Ras al-Ahmar, al-Tira i Tarshiha. Des del 2011 va rebre refugiades i refugiats de Síria per la Guerra de Síria.
- 9. Mieh Mieh**
Zona de Palestina de procedència de les persones refugiades: Saffourieh, Tierah, Haifa i Miron.
- 10. El Buss**
Zona de Palestina de procedència de les persones refugiades: zona de Haifa i d'Acre. El 1967 també van vindre alguns palestins i palestines. Des del 2011 va rebre refugiades i refugiats de Síria per la Guerra de Síria.
- 11. Burj Shemali**
Zona de Palestina de procedència de les persones refugiades: Hawla, Tiberias, Safad, Saffuri i Lubieh. Atacat per Israel l'any 2006 amb el resultat de diverses persones mortes (incloent xiquetes i xiquets).
- 12. Rashidieh**
Zona de Palestina de procedència de les persones refugiades: Deir al-Qassi, Alma, Suhmata, Nahaf, Fara i zona d'Acre en general. El 2006 va rebre refugiades i refugiats de l'extrem meridional del Líban pels bombardejos israelians.

5

5

Foto de l'UNRWA núm. RL-Nahr El-Bared-1. El camp de persones refugiades palestines de Nahr el Bared va ser un dels primers camps que va formar part de les mesures d'emergència de l'any 1948 per protegir les i els refugiats palestins. Al principi, les sis mil persones refugiades vivien en tendes. Més tard, les tendes van ser substituïdes per barracons de formigó per a les 25.000 persones que ja vivien a Nahr el Bared. Crèdit: 1951, fotografia de l'UNRWA de S. Madver

6

Amuntegament de cadàvers al camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, Líban, 20 de setembre de 1982. Centenars i centenars de refugiades i refugiats palestins, a banda d'altres civils, van ser massacrats als districtes de Sabra i Shatila, al sud de Beirut, entre el 16 i el 18 de setembre d'aquell any. © 1982, Arxiu de l'UNRWA, fotògraf desconegut.

7

"Skyline" del camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, 2020

6

8

8

Abdallah Talib, de 97 anys, sosté una imatge actual de la que va ser sa casa a Acre (nord de Palestina), des d'on va ser expulsat per les tropes sionistes-israelianes durant la Nakba. Camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, 2020

9

Commemoració de la massacre de Sabra i Shatila, camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, 2019

10

Fossa comuna on es troben restes de les víctimes de la massacre de Sabra i Shatila, camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, 2019

9

10

11

11

Carrer principal del camp de persones
refugiades palestines de Burj El Barajneh,
Beirut, 2020

12

Una dona carrega amb el seu fill per un carrer
del camp de persones refugiades palestines de
Burj El Barajneh, Beirut, 2019

12

13

14

13
Edificis del camp de persones refugiades
palestines de Shatila, Beirut, 2019

14
Yasser Abed Al-Halim observa amb el seu
fill el sostre de sa casa. L'ona expansiva de
l'explosió d'agost del 2020 al port de Beirut va
fer que s'afonara, camp de persones refugiades
palestines de Burj El Barajneh, Beirut, 2020

15

16

15

Itaf Al-Zoul, de 78 anys, assenyala el mal estat del sostre de sa casa al camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut, 2020

16

Um Hitham Arkin, de 59 anys, al menjador de sa casa, el qual es va afonar per l'explosió d'agost del 2020 al port de Beirut, camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut, 2020

17

18

17

Un home repara un quadre de llums al camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut. El mal estat dels cables dels camps per la sobrepoblació i la nul·la planificació ha creat un greu problema de seguretat que moltes vegades acaba en tragèdia en ferir-se o morir algú per electrocució fortuïta al carrer, 2020

18

Germans d'Omar Al-Ashouh, voluntari que va morir electrocutat manipulant cables d'enllumenat per intentar fer-los més segurs, camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut, 2020

19

19

Un venedor d'aigua potable concreta una comanda a la seua tenda del camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, 2019

20

Una moto carregada de garrafes d'aigua al camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut, 2020

20

21

22

21
Un camió cisterna ompli dipòsits d'aigua d'un habitatge del camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut, 2020

22
Un home ompli garrafes d'aigua potable al camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, 2020

23

24

25

23

Sanaa Adawi, infermera, pren la temperatura a l'entrada de l'hospital Haifa del camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut, com a mesura de prevenció de la covid-19, 2020

24

Llitera donada pel Japó a l'hospital Haifa del camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut, 2020

25

Maria i Mohamed Abdoulah, refugiada i refugiat de Síria, observen la seua filla Issa abans de fer-li unes proves a l'hospital Haifa del camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut, 2020

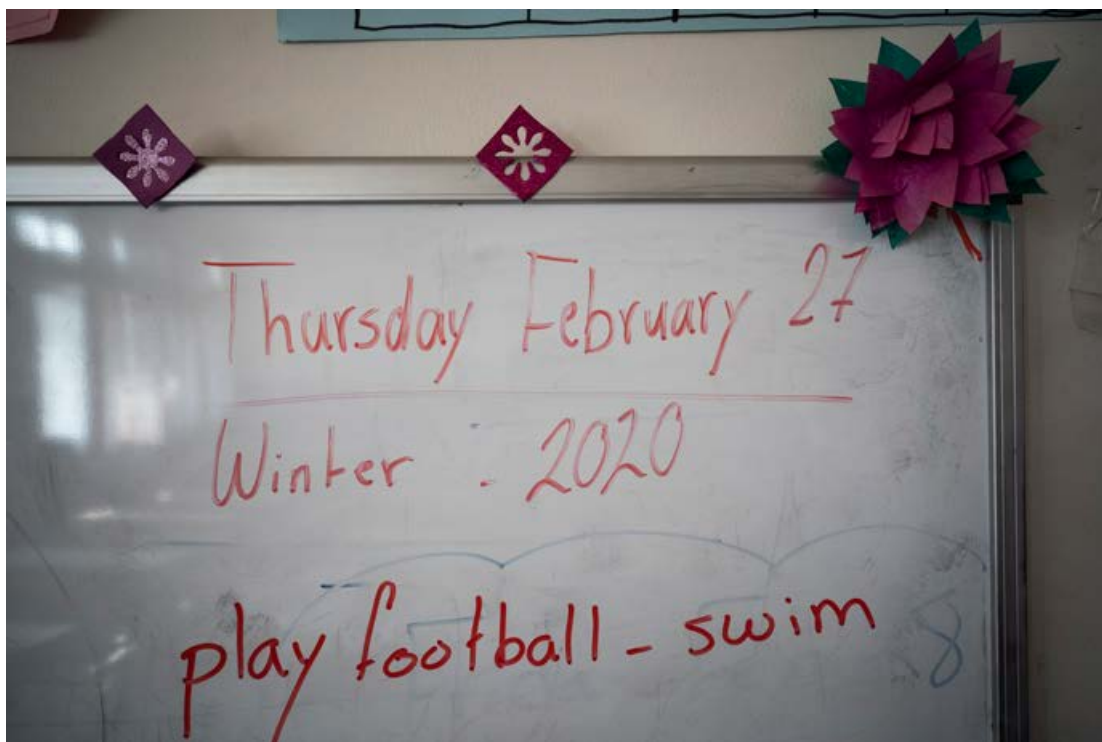

26

Aula buida de l'escola Natzaret de l'UNRWA en el camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut. Les classes presencials es van cancel·lar al febrer del 2020 per la pandèmia de covid-19, 2020

27

Data en la pissarra de l'últim dia de classe presencial, camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, 2020

27

28

46

29

28

Omar, de 7 anys, fa els deures mentre sa mare Fàtima Othman grava amb el seu mòbil per enviar-li l'exercici al professor en una mena de "tele estudi" precari, camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut, 2020

29

Malaki Maatouk, responsable d'una escoleta del camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, observa una aula buida

30

48

31

30

Xiquets juguen al futbol al camp de persones refugiades palestines de Wavel, Baalbek, 2019

31

Xiquets jugant a videojocs en un local "ciber" del camp de persones refugiades palestines de Beddawi, Trípoli, 2020

32

50

32

Dones joves del camp de persones refugiades palestines de Shatila juguen a bàsquet com a eina d'apoderament personal al Shatila Palestinian Youth Girls Basketball Team, Beirut, 2019

33

Una mare porta el seu xiquet de la mà al camp de persones refugiades palestines de Burj Shemali, Tir, 2020

33

34

35

34

Samih Mahmoud i Rayan Sukkar, promesos, mostren els seus "no documents" d'identitat. En el cas d'ell, un "document de viatge per a persones refugiades palestines a Síria" i, en el d'ella, un document d'identitat fet a mà, camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, 20204

35

Un grup de joves passa la vesprada al carrer al camp de persones refugiades palestines de Burj Shemali, Tir, 2020

36

54

37

36

Mural contra les drogues al camp de persones refugiades palestines de Beddawi, Trípoli. L'alta taxa d'atur i la falta de perspectives de futur han provocat una pujada en el consum de drogues entre la gent jove, 2020

37

Shadi Abdoulmoti va ser drogodependent durant anys fins que gràcies al tractament en una clínica del camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut, va superar la seua addicció, 2020

38

56

38

Un refugiat sirian treballa en la construcció en el camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut. Les i els refugiats sirians, com les i els palestins, no tenen accés al mercat laboral en les mateixes condicions que les persones libaneses, ja que tenen la majoria de professions prohibides, 2019

39

Yazan, un refugiat sirian de 17 anys, mostra les cicatrius que li va provocar caure d'un edifici on treballava, camp de persones refugiades palestines de Burj El Barajneh, Beirut. Va fugir de Síria per evitar ser reclutat per l'exèrcit governamental i ara es guanya la vida als camps perquè no té permís de treball i la policia no acostuma a entrar-hi, 2019

39

40

40

Samar Domani cus mentre cuida de la seua filla al Shatila Studio, un estudi de moda per apoderar dones sense recursos al camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, 2019

41

Un jove arregla una motocicleta en un precari taller del camp de persones refugiades palestines de Burj Shemali, Tir, amb la bandera palestina i la bandera de Hezbol·là, 2020

41

42

43

42

Bassam Afifi, de 60 anys, ven creïlles al camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, 2020

43

Leyla Frigeih, de 53 anys, ven diferents objectes de poc valor a la seua parada del camp de persones refugiades palestines de Shatila, Beirut, 2020

44

Suhaila Saleh (52 anys), Dunia Al Sadeha (80), Raiya Saleh (57) i Rweida Al Sadeha (50), a casa de Dunia al camp de persones refugiades palestines de Burj Shemali, Tir, 2020

45

Un home major camina pel camp de persones refugiades palestines de Beddawi, Trípoli, 2020

46

Teresa Samman, de 70 anys, resa amb el seu rosari al camp de persones refugiades palestines de Dbayeh (de majoria cristiana), prop de Beirut, 2020

45

46

47

48

47
Vista general d'un carrer del camp de persones
refugiades palestines de Beddawi, Trípoli, amb
dos xiquets corrent en primer pla, 2019

48
Tanca que cerca el camp de persones
refugiades palestines de Mieh Mieh, Saida,
custodiat per l'exèrcit libanés, 2020

En primera persona

Khaled Al Amin, 5, Burj Shemali

Amina Toaamy, 50, Burj Shemali

Um Haitham Arki, 59, Burj El Barajneh

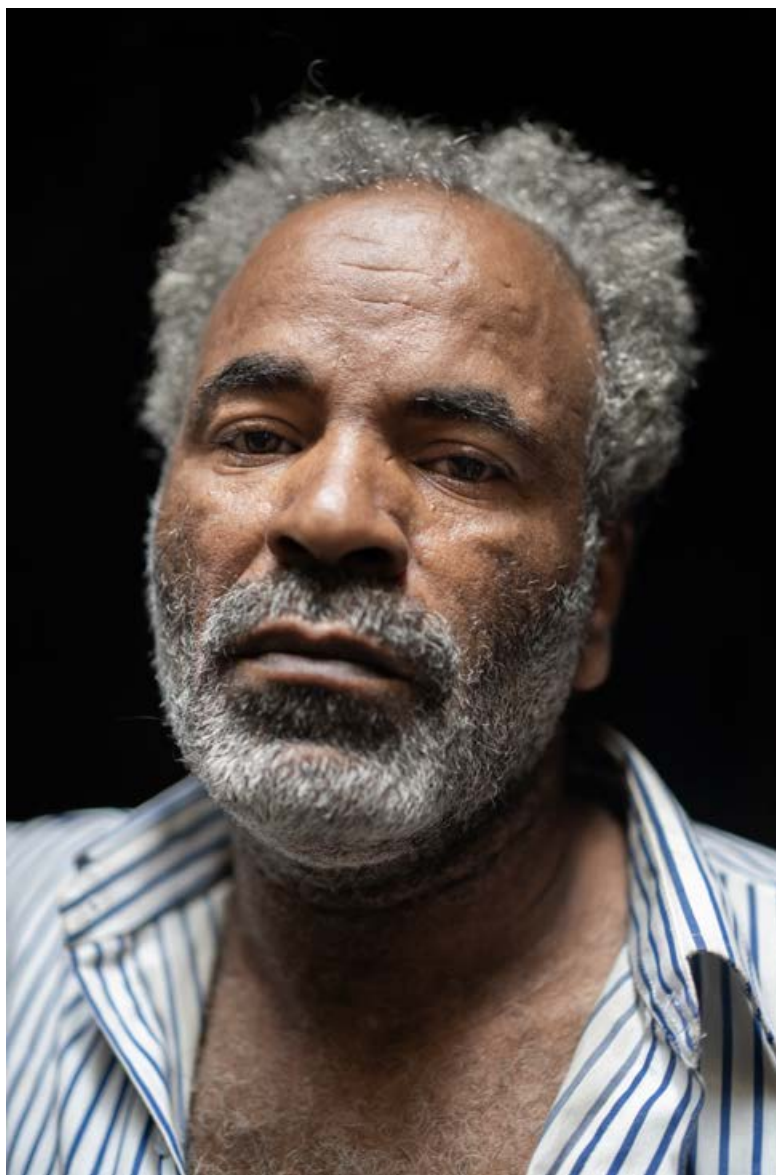

Mohammed Muselmani, 27, Burj El Barajneh

Mahmoud Kheiralah, 54, Shatila

Sobheih Antar, 82, Mieh Mieh

Youssef Amin, 20
Burj Shemali

Teresa Samman, 70
Dbayeh

Wael Deib, 11
Beddawi

Sawsan Al-Saied, 32
Shatila

Mohammed Azam, 54
Mieh Mieh

Sana Sukkar, 8
Shatila

Moamein Al-Saabi, 30
Shatila

Mahmoud Zomourd, 28
Shatila

Malaki Maatouk, 32
Shatila

Lama Moussa, 15
Burj El Barajneh

Hassan Hussein, 66
Mieh Mieh

Leyla Frigeih, 53
Shatila

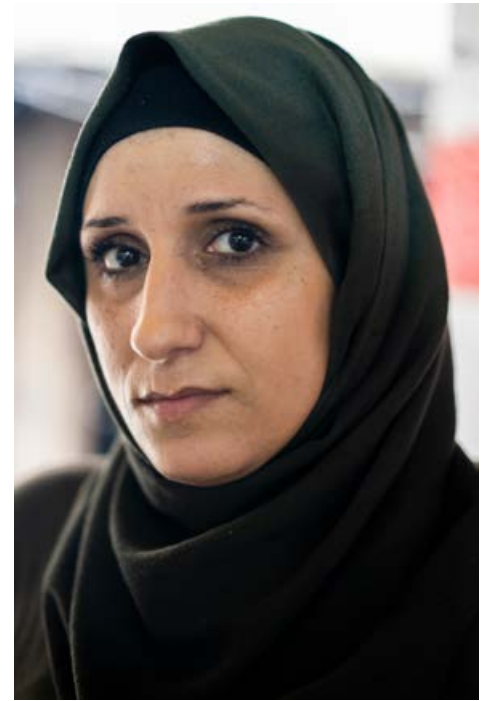
Samih Mahmoud, 22
Shatila

Suhaila Saleh, 52
Burj Shemali

Jammal Abed Harami, 37
Burj El Barajneh

Maria Sukkar, 14
Shatila

Nemer Al Mukbel, 54
Burj Shemali

Raiya Saleh, 57
Burj Shemali

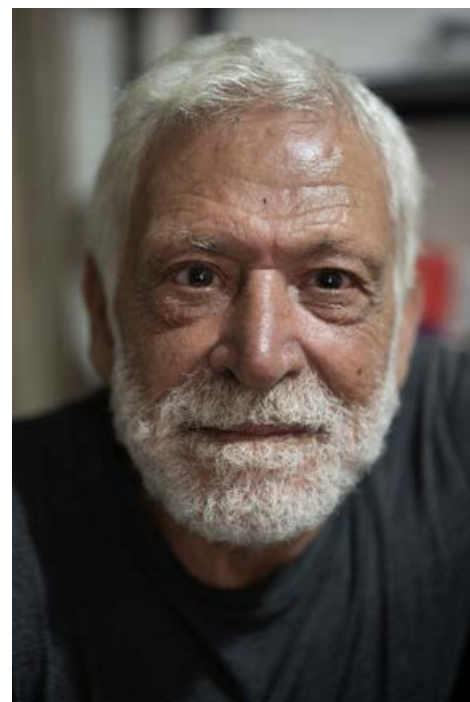
Itaf Al-Zoul, 78
Burj El Barajneh

Ahmed Mahmoud, 10
Burj El Barajneh

Ali Akkel, 75
Mieh Mieh

Amina Toaamy, 50
Burj Shemali

Shadia Khashan, 57
Shatila

Doha Abdullah, 11
Mieh Mieh

Mohammed Hamouda, 18
Mieh Mieh

Dunia Al Sadeha, 80
Burj Shemali

Mahmoud Al-Ashwah, 32
Burj El Barajneh

Etihad Al Fares, 11
Mieh Mieh

Ali Shahadi, 18
Shatila

Nadia Khalil, 40
Shatila

Rweida Al Sadeha, 50
Burj Shemali

Ahmed Hanafi, 14
Mieh Mieh

Sanaa Adawi, 25
Shatila

Lana Al Fares, 11
Mieh Mieh

Mazen Mahmoud, 44
Shatila

No tot és negatiu als camps. La riquesa moral del seus habitants és enormement inspiradora. La xarxa veïnal que s'hi ha teixit entre elles i ells aconseguix que ningú quede enrere. Sense Estat, bons són els veïns.

Germán Caballero

Líban, hui

49

50

49

"Skyline" de Beirut, 2020

50

Port sportiu de Beirut, 2020

51

52

51

Tota una zona devastada per l'explosió del 4 d'agost de 2020 al port de Beirut

52

Un home observa un edifici afonat per l'explosió del 4 d'agost de 2020 al port de Beirut

53

Taques de sang en l'interior d'una llar destrossada per l'explosió del 4 d'agost de 2020 al port de Beirut

54

Un cotxe destrossat per l'explosió del 4 d'agost de 2020 al port de Beirut

53

54

56

55

Pintada sobre vista general de la zona zero de l'explosió del 4 d'agost de 2020 al port de Beirut. Es pot llegir: "El meu govern va fer açò"

56

Mur que bloqueja l'accés a ministeris, a bancs i al Parlament del centre de Beirut amb caricatures dels líders libanesos en primer pla, 2020

57
Símbol de les protestes en la Plaça dels Màrtirs
de Beirut, 2020

58
Foto d'Arafat al soc de Saida, 2019

58

60

59

Museu de la Resistència de Hezbollah a Mleeta, al sud del Líban, 2019. Hezbollah és una organització islamista xiïta i un dels grups parlamentaris amb més força al Líban. A més, les seues milícies controlen àrees del país substituint l'exèrcit

60

Museu de la Resistència de Hezbollah a Mleeta, al sud del Líban, 2019

Textos en castellano

Prólogo

M^aVicenta Mestre Escrivà
Rectora de la
Universitat de València

Ester Alba Pagán
Vicerectora de Cultura i Esport

Para la Universitat de València es muy importante su función social, la promoción de valores cívicos y culturales, y su compromiso con los colectivos más desfavorecidos. Y esto, no solo por lo que respecta a la sociedad valenciana, sino también a otras sociedades del mundo, en especial aquellas con las que compartimos elementos tan importantes como, por ejemplo, el mar Mediterráneo. Igualmente, y por otra parte, hay que recordar que entre los valores y los compromisos establecidos en los Estatutos y en el Plan Estratégico de la Universitat de València, se encuentra el “fomento del pensamiento crítico”, el “respeto por la diversidad ideológica y cultural” y la “denuncia de la desigualdad y la exclusión social”.

La exposición que aquí presentamos, *El temps suspés: els camps per a persones refugiades palestines al Líban*, comisariada por el fotoperiodista Germán Caballero y comisariada por el profesor de Historia Contemporánea Jorge Ramos, supone un renovado compromiso y una nueva reafirmación de estas ideas y valores de diversidad, Derechos Humanos, igualdad, paz y respeto. Unos temas que la Universitat de València ya ha tratado en numerosas ocasiones, y aquí hemos de incluir otras exposiciones organizadas en el pasado que abordaron problemáticas cercanas, como *Solidària. Artistes amb el Sàhara*, del 2008, o *Dreams*, del 2006, centrada en los sueños de jóvenes palestinos artistas y deportistas.

En el caso de *El temps suspés*, la exposición se basa en estancias sobre el terreno y en investigaciones históricas y nos acerca a una realidad contemporánea que periódicamente ocupa los titulares de medios de

comunicación y de redes sociales de todo el mundo: la cuestión de Palestina-Israel y uno de sus núcleos, las personas refugiadas palestinas, en este caso en el Líbano. A pesar de que la Asamblea General de la ONU declaró en su resolución 194, de 1948, que las personas refugiadas palestinas expulsadas de sus hogares y tierras tenían el derecho de volver a ellos, casi tres cuartos de siglo después este derecho sigue sin cumplirse por la negativa israelita. Lo que debía ser una situación temporal, el refugio en campos fuera de su tierra, Palestina, se ha convertido en una realidad permanente. El tiempo ha quedado suspendido.

Como resultado de esta injusticia histórica, en la actualidad nos encontramos con unas situaciones de exclusión, inestabilidad, precariedad y violación de los derechos más básicos de las personas refugiadas palestinas en el Líbano que esta exposición nos muestra. Y lo hace a través de unas fotografías impactantes –con las que también queremos valorar el trabajo fotoperiodístico valenciano– y de unos rigurosos textos explicativos que acercan a la sociedad valenciana la vida cotidiana y los rostros de las refugiadas y los refugiados en diferentes campos, como los de Burj El Barajneh y Shatila, en Beirut, el de Burj Shemali, en Tiro, o el de Beddawi, en Trípoli. Unos campos de refugiados y refugiadas y unas personas que últimamente, además, han tenido que soportar, y siguen soportando, las dificultades añadidas por la grave crisis económica, política y social que se vive en este territorio del sudoeste asiático.

El Líbano es una tierra de la otra orilla del Mediterráneo que, con Palestina, siempre estará ligada a la nuestra por ser el lugar de origen de un fundamento histórico de la civilización, de la cultura y de la transmisión del conocimiento: el primer alfabeto de la península Ibérica. Además, entre otros elementos, también es de donde procede el olivo, árbol fundamental en muchos paisajes valencianos y clave para nuestra dieta mediterránea, símbolo de Palestina, del Mediterráneo y de la paz.

En definitiva, con esta exposición la Universitat de València reafirma su proyección cultural internacional y su compromiso social con la paz, con los Derechos Humanos y con las personas refugiadas. Es decir, el derecho de cualquier persona –de esta orilla del Mediterráneo y de la otra, así como de cualquier otro rincón del mundo– a tener derechos.

El tiempo suspendido

Germán Caballero Fotoperiodista. Autor de las fotografías de la exposición

La primera vez que pisé Shatila fue en 2019. Asistí, cámara en mano, al homenaje a las víctimas de la matanza que allí perpetró en 1982 la Falange Libanesa –un grupo de extrema derecha cristiano– con la ayuda de tropas israelíes bajo el mando de Ariel Sharon, años después primer ministro. Las tropas bloquearon durante días todas las salidas del campo mientras los falangistas asesinaban a unas 3.500 personas.

Lo hice de la mano de Salah Salah, el representante del parlamento palestino para los refugiados, quien de niño fue expulsado durante la Nakba de Tabariyyah y no pudo regresar jamás a Palestina. Confieso que aquella primera vez fue traumática para mí: cientos de personas abarrotaban las calles caminando en todas direcciones, motos de baja cilindrada aparecían por cualquier lugar, una caótica nube de cables cubría el cielo y casi todos los edificios parecía que iban a caer de un momento a otro por su mal estado; en sus ventanas, familias asomadas ante el revuelo generado en la calle.

Poco a poco, y de la mano de la periodista y refugiada palestina Rayan Sukkar, fui descubriendo estos espacios por todo Líbano durante septiembre de 2019 y 2020. Campos muy diversos. Pequeños, como Mar Elias en Beirut o Burj Shemali en Tiro, al sur de país. Cerrados y controlados por el ejército libanés como Mieh Mieh, en Saida. Con una arquitectura muy particular, como el de Wavel en Baalbek, cerca de la frontera siria, donde las viviendas son antiguos barracones franceses de la época colonial y hay familias que viven en antiguas cuerdas readaptadas. Grandes y caóticos, como Burj El Barajneh en Beirut o Bedawi en Trípoli. Y dispares, como Rashidieh, mayoritariamente habitado por palestinos cristianos.

Pero todos estos espacios comparten rasgos comunes. El estigma de estar apartados, o directamente

cercados con una valla o muro en algunos casos, la falta de zonas verdes o lugares donde poder jugar sin riesgo los más pequeños, la falta de agua potable, la precariedad en las viviendas, el peligro de una caótica red eléctrica sobre sus cabezas que impide ver el cielo, la masificación... Y cuando conoces a sus habitantes, las preocupaciones son las mismas: la falta de trabajo y oportunidades, la desesperación de la gente joven por poder salir de allí y emigrar, el vivir al día sin poder cubrir las necesidades más básicas... Un aura depresiva impregna las conversaciones sobre el presente; el futuro, ni se menciona.

Quienes los habitan son personas refugiadas palestinas y, desde 2011, también personas sirias que huyen de la guerra civil en su país. Y palestinas y palestinos doblemente refugiados: primero lo fueron en Siria y ahora lo son en Líbano. El éxodo sirio ha llevado a los campos a la superpoblación, donde no cabe un alfiler más y, sin embargo, siempre acaban haciendo hueco para una familia más.

La situación era mala en 2019 pero en 2020 se tornó insostenible. La crisis política y económica en Líbano acentuada por la pandemia de COVID-19 llevó a la libra libanesa a devaluarse y perder casi todo su valor. De un dólar por 1.500 libras se pasó a 7.500. Cuando escribo estas líneas el dólar cuesta 15.000 libras. Quien cobraba mil dólares ahora cobra cien. Y si para un ciudadano libanés medio esto convierte adquirir productos básicos en una odisea, a muchos de los habitantes de los campos conseguir echarse algo a la boca sin ayuda humanitaria se les antoja imposible. Y todo ello con la mayor crisis económica en la historia de la UNRWA, la agencia de la ONU para los refugiados palestinos, afectada por el corte de financiación por parte de EEUU. Una tormenta perfecta para generalizar una pobreza ya cronicada para muchas familias.

En los campos, sus habitantes parecen diluirse en un anonimato donde todo parece funcionar con normalidad como en cualquier otro barrio de una gran ciudad. Hasta que entablas conversación. Hables con quien hables, todo el mundo carga con una historia de resiliencia y superación, pero también de hartazgo y hastío. Preguntas a Jammal, la tendera que vende pescado frito en una pequeña tienda de Burj El Barajneh, para hacerle un retrato, y a sus espaldas descubres una historia de supervivencia huyendo de la guerra en Siria, con problemas de salud graves mal

asistidos, y abandono familiar. Hablas con Litfiya, una anciana que ha vivido y trabajado toda su vida en el campo de Wavel, y te explica cómo no podría vivir sin la ayuda económica de su hijo. Te encuentras a cuatro obreros rehabilitando precariamente un edificio y Yazan, de tan solo 17 años, se levanta la camiseta para enseñarte las graves heridas provocadas por una caída de varios pisos mientras trabajaba; otro de los obreros te enseña una herida de bala de la guerra en Siria. Los cuatro han huido de allí.

No todo es negativo en los campos. La riqueza moral de sus habitantes es tremendamente inspiradora. La red vecinal tejida entre ellas y ellos consigue que nadie se quede atrás. A falta de Estado, buenos son vecinos. Y de cara hacia afuera, quienes los habitan se esfuerzan porque te sientas cómodo y no un intruso en sus vidas. La hospitalidad recibida, las puertas abiertas sin preguntar, las mesas llenas de humildes guisos...

Todo ello me hace preguntarme el porqué del vergonzoso silencio de la comunidad internacional respecto a las y los palestinos y, sobre todo, hacia las personas refugiadas palestinas. Seis millones de personas o más dispersas por el mundo y en campos en Líbano, Siria, Jordania, Gaza y Cisjordania. Personas a las que nadie da respuestas desde hace 73 años. La comunidad internacional, nuestros gobiernos, son cómplices de haber convertido el artículo 11 de la resolución 194 de Naciones Unidas, que garantiza el Derecho al Retorno de las personas refugiadas palestinas, en papel mojado. Papel mojado que tiene consecuencias dramáticas con nombres y apellidos. Generaciones de palestinas y palestinos abocados a la precariedad y a la pobreza.

Los relojes se pararon y el tiempo se suspendió en 1948. La pregunta es: ¿hasta cuándo?

La Nakba como un presente eterno: las personas refugiadas palestinas en el Líbano

Jorge Ramos Tolosa
Comisario. Doctor en Historia
Contemporánea por la Universitat
de València y experto en
Palestina-Israel

El pueblo palestino vive en una situación de diáspora continuada desde hace casi tres cuartos de siglo. 1948 fue el año de creación del Estado de Israel, pero también fue el año de la Nakba (“catástrofe” o “desastre” en árabe) palestina. Unas 750.000 personas palestinas fueron expulsadas de sus casas y tierras mediante un proceso que ahora denominamos de limpieza étnica. Según los últimos estudios de investigadoras e investigadores judíos como Eleonore Merza y Eitan Bronstein, 615 localidades palestinas fueron borradas del mapa y/o fueron vaciadas de su población nativa palestina. Este fenómeno no fue casual; el movimiento sionista, creado en Europa y que no representaba ni representa al judaísmo ni a las personas judías, llevaba colonizando Palestina desde finales del siglo XIX. En ese momento, Palestina pertenecía al Sultanato Otomano. Contaba aproximadamente con menos de un 5% de población judía, un 10% cristiana y más de un 85% musulmana. No existía ningún enfrentamiento entre estas comunidades, que hablaban árabe y convivían e interactuaban sin problemas en muchos ámbitos cotidianos fuera cual fuera su religión. Con la derrota otomana en la Primera Guerra Mundial, el Reino Unido incorporó Palestina a su imperio y ayudó al sionismo. Después de la Segunda Guerra Mundial, el Reino Unido decidió abandonar Palestina y la ONU intervino. Este fue el contexto propicio que el movimiento sionista llevaba décadas esperando para crear un Estado colonial exclusivamente o

mayoritariamente judío en el máximo territorio posible de Palestina, es decir, el Estado de Israel. Este fue el motivo principal de la Nakba.

De este modo, gran parte de las personas palestinas –musulmanes, cristianos o de ninguna religión– se convirtieron en refugiadas. Quedaron dispersadas en unos 40 campos instalados provisionalmente en los países circundantes de Líbano, Transjordania –después Jordania– y Siria, así como en Cisjordania –incluyendo la parte este de Jerusalén– y en la Franja de Gaza, los dos únicos territorios de Palestina que no fueron ocupados por las fuerzas sionistas-israelitas el año 1948 y que quedaron hasta 1967 en manos transjordanas y egipcias, respectivamente. De esta manera, desde 1967, Cisjordania, la Franja de Gaza y sus campos de refugiadas y refugiados están bajo ocupación militar y bajo la colonización del Estado de Israel, que continua buscando el máximo de territorio con el mínimo de población palestina y va consiguiendo que –como escribió el poeta palestino Mahmoud Darwish– “la tierra se convierta en más estrecha” para el pueblo palestino. En definitiva, esta es la situación de una población en situación de refugio más duradera en la historia contemporánea.

Actualmente la UNRWA (la agencia de la ONU creada en 1949 para atender las necesidades de las y los refugiados palestinos y que hoy se ha convertido en fundamental para proveer de educación y alimentación a esta población) ofrece asistencia a más de 5.000.000 de personas palestinas. La diáspora palestina en todos estos años las ha y los ha dispersado por todo el mundo, más allá de los países del Levante mediterráneo. La UNRWA considera refugiada o refugiado palestino a las “personas que vivían de forma habitual en Palestina entre el 1 de junio de 1946 y el 15 de mayo de 1948 y que perdieron su casa, así como sus medios de vida como resultado del conflicto de 1948”. Actualmente también se considera refugiada o refugiado palestino a las y los descendientes de estas personas que no han podido volver a su lugar de origen. A pesar de que la Asamblea General de las Naciones Unidas declaró a través de su Resolución 194 del 11/12/1948 que las personas refugiadas tenían y tienen derecho al retorno a sus casas, desde el mismo 1948 el Estado de Israel se ha negado a cumplir con este derecho considerado por la

propia ONU como “inalienable” solo porque estas personas son palestinas. Mientras, cualquier persona judía del mundo, aunque nunca haya estado en Israel ni conozca a nadie allí, puede conseguir la ciudadanía plena e instalarse en el país únicamente por ser judía. Factores como este, o que existan en Cisjordania diferentes carreteras, espacios, recursos y sistemas jurídicos para las personas israelitas y palestinas, explican por qué figuras internacionales como el premio Nobel de la Paz sudafricano Desmond Tutu, la ONG israelí más importante del mundo, B'Tselem, u organismos de la ONU, consideran a Israel como un Estado de apartheid. El apartheid es un crimen contra la humanidad según el Estatuto de Roma del Tribunal Penal Internacional, que ya a principios del año 2021 se declaró competente, por vez primera, para investigar crímenes cometidos en Palestina.

Una de las primeras manifestaciones de resistencia simbólica a la Nakba llevadas a cabo por las y los refugiados palestinos fue la designación de nombres de los nuevos barrios, calles o secciones de los campos de personas refugiadas. Por ejemplo, este fue el caso, entre otros, del campo de Shatila, en el Líbano, donde diversos nombres relativos a su ordenación interna remitían a las localidades palestinas de donde provenían las personas palestinas desplazadas. Igualmente, a partir de 1948 se extendió la costumbre de denominar a muchas niñas palestinas con el nombre de municipios palestinos como Baysan, Haifa, Jaffa, Jenín, Safad o como la misma Palestina (transliterado del árabe como *Falastin* o *Filastin*). En este contexto, las y los refugiados vivían “esperando” la vuelta a casa. Este periodo, esta espera, se consideraba un “tiempo suspendido”, pero a medida que pasaban los años y las décadas comenzó a convertirse en una provisionalidad inacabable, un “presente eterno”. La Nakba no solo estaba presente, sino que era y es “el presente”.

En concreto, el Líbano fue el lugar de llegada de muchas y muchos refugiados palestinos en el año mismo de la Nakba, sobre todo procedentes del norte de Palestina. Hay que destacar que el Líbano era y es el país con más diversidad religiosa del Levante mediterráneo. Durante la etapa de la Nakba y aun hoy en día, existen allí entre 15 y 20 grupos religiosos relevantes distintos, en su mayoría islámicos y cristianos. Los más numerosos eran y son el islam sunita, el islam chiita y el cristianismo

católico maronita. El equilibrio de poderes entre ellos era frágil y problemático, ya que el colonialismo francés del Mandato (1923-1946) desarrolló diferentes estrategias para profundizar en sus divisiones y favoreció a los sectores cristianos. De cualquier modo, el Líbano y Palestina han compartido durante milenios un sinfín de elementos. Además, desde la Nakba, las y los refugiados palestinos han jugado un papel decisivo en la construcción política y social libanesa. Los campos de refugiados y refugiadas provisionales rápidamente se convirtieron en permanentes. Y de las tiendas de campaña pasaron al cemento atravesando una situación que se les había planteado como meramente provisional y que aún hoy en día perdura sin perspectiva de mejora.

A pesar de haber desempeñado un papel fundamental en el país –muchas veces como mano de obra barata–, los palestinos y las palestinas del Líbano no han llegado nunca a ser considerados ciudadanos y ciudadanas de primera como el resto de personas libanesas. Igualmente, tuvieron un papel destacado en la Guerra Civil Libanesa (1975-1990), pero pagaron muy caro verse involucrados y involucradas en este conflicto bélico. Miles de personas palestinas refugiadas fueron asesinadas durante la guerra, y sufrieron atrocidades y masacres como las de Karantina, Tel al-Zaatar y la más conocida, la de Sabra y Shatila de 1982. En este último caso se calcula que, durante tres días, miles de civiles palestinos fueron asesinados en Sabra y Shatila a manos de paramilitares de extrema derecha de la Falange Libanesa con la connivencia del ejército de Israel.

Además, las y los refugiados palestinos en el Líbano necesitan un permiso de trabajo para poder acceder al mercado laboral (y muchas personas no pueden pagarlo) y tienen vedadas 70 profesiones reservadas para los libaneses y las libanesas. Tampoco tienen acceso a un pasaporte ni a la nacionalidad libanesa, y únicamente tienen un documento de viaje con el título en árabe e inglés de “Travel document for Palestinian refugees in Lebanon”. A todo ello hay que añadir que el acceso a la educación i a la sanidad pública se limita al proporcionado por la UNRWA y la precarización generalizada que sufren las y los refugiados impide en muchos casos poder acceder a estudios superiores.

Los campos para personas refugiadas son hoy en día barrios precarios en el interior de las ciudades libanesas, una especie de guetos donde se amontonan miles de personas en condiciones inhumanas a menudo sin acceso al agua potable. Los campos están hoy también poblados por personas refugiadas sirias desplazadas por la guerra en su país desde 2011. Del mismo modo, los campos, en ocasiones, también son habitados por hombres y mujeres vulnerables de otras nacionalidades, como las llegadas desde Bangladesh, que difícilmente pueden pagar un alquiler en un lugar distinto de los campos. Habría que destacar que los espacios que los campos tienen disponibles son los mismos de la época en que se construyeron, ya que las delimitaciones originales no se han podido modificar. Sin embargo, la población que allí habita se ha multiplicado. Por ejemplo, el campo de Shatila en Beirut fue diseñado en 1949 para 500 unidades familiares y en 2018 lo habitaban, según la UNRWA, más de 10.000 personas. El campo de Burj El Barajneh fue creado en 1949 para 3.500 personas y actualmente la UNRWA calcula que viven allí casi 20.000 personas. Todo ello ha generado un crecimiento vertical sin ninguna planificación urbanística, sin espacios verdes, sin zonas deportivas ni de juego para niños y niñas. A todo esto ha de añadirse la falta de infraestructuras básicas, no solo de agua potable, sino también de gestión de aguas residuales o de electricidad.

En efecto, uno de los puntos más peligrosos y que más llama la atención en los campos es la caótica y precaria red de alumbrado. Diversos cables cuelgan en cualquier lado y muy a menudo provocan electrocuciones, explosiones e incendios mortales para la población de los campos. Otro es la fragilidad de las viviendas, muchas de las cuales no han sido edificadas por profesionales de la construcción, sino por las mismas personas que buscan refugio y no disponen de otra alternativa. Esto genera accidentes por derrumbes parciales o totales de las casas y edificios residenciales.

En estas condiciones de vida, los problemas son numerosos y muy diversos. La insuficiencia de infraestructuras básicas y la acumulación provocan problemas de salud físicos y mentales en la población. Por otra parte, la falta de formación superior de mucha de esta población, así como la prohibición de muchas profesiones

para las y los palestinos genera pobreza y precariedad. También es muy notoria la desesperación de la gente joven frente a estas realidades, situación que les aboca a la emigración forzosa o a problemas cada vez más presentes en los campos como la adicción a las drogas. Pero en realidad, todas las franjas de edad sufren graves problemas en los campos: la gente mayor no dispone de pensiones ni de subsidios públicos y debe trabajar o vivir a costa de familiares más jóvenes. Igualmente, las desigualdades de género también se hacen presentes. En general, las mujeres se ocupan de los trabajos domésticos y reproductivos y los hombres del trabajo remunerado. También existen grandes desigualdades entre mujeres y hombres en los espacios públicos o en los cargos políticos y sociales de los campos, mayoritariamente ocupados por hombres. Como en otros territorios del mundo, la lacra de la violencia machista también está presente en el Líbano y en los campos de refugiados y refugiadas.

Más de treinta años después del final del conflicto civil, las tensiones políticas y de seguridad continúan generando situaciones de peligro para la población de los campos. La ingerencia israelita y la imposibilidad de ejercer el derecho al retorno de las personas refugiadas palestinas, así como los efectos de la Guerra Civil en Siria durante la última década, provocan enfrentamientos de diversa índole. Además, el 12 de noviembre de 2015, Burj El Barajneh, el barrio del sur de Beirut donde también se encuentra el campo de personas refugiadas palestinas del que hablábamos anteriormente, sufrió un atentado de Daesh. Con 43 personas muertas, supuso el peor ataque terrorista en el Líbano desde el final de la guerra civil. Hay que recordar que la inmensa mayoría, tanto de las víctimas mortales como de las personas que han luchado contra Daesh, son personas musulmanas, entre las que hay que incluir a libaneses i palestinos. Todo ello supone que, con excepción de campos como el de Mieh Mieh, actualmente sea necesario autoorganizar en muchos campos la seguridad, que está en manos de milicias palestinas. Aunque la mayoría de campos tienen el acceso abierto, otros son de acceso restringido.

A día de hoy, la situación económica y social en los campos de refugiados para personas palestinas en el Líbano es extremadamente difícil, como en muchos sentidos lo es

también para el resto del Líbano. Son muchas las causas recientes que han llevado a que la coyuntura actual sea calificada como la peor crisis desde la guerra civil. En primer lugar, la inestabilidad política es constante desde que el gobierno elegido en las urnas –con el primer ministro Rafiq Hariri a la cabeza– dimitió en bloque en octubre de 2019 después de semanas de manifestaciones en las calles con un seguimiento masivo. Un gobierno provisional de tecnócratas llegó al poder, pero después de la espectacular explosión en el puerto de Beirut de agosto de 2020 y con una precaria situación económica, dimitió. Finalmente, en octubre de 2020, nuevamente Rafiq Hariri volvió al poder a pesar de unas grandes protestas. En segundo lugar, la crisis económica es absolutamente dramática. La libra libanesa se ha hundido un 90% y ha perdido gran parte de su valor respecto al dólar estadounidense, moneda con la que se pagan las importaciones. Ello ha generado un encarecimiento de los productos básicos y una hiperinflación que ha dejado a gran parte de la población en situación de pobreza y paro. En tercer lugar, también existen problemas sociales derivados de la gran acogida de centenares de miles –algunas fuentes hablan de más de un millón– de personas refugiadas sirias. Y por último, la epidemia de COVID-19 y sus consecuencias socioeconómicas sobre la población más débil han consolidado esta situación de inestabilidad, inquietud y tensión. Y si la situación del Líbano en general es muy complicada, la de los campos es aún más dramática.

El Líbano: crisis dentro de otra crisis

Salam Zahram Especialista en el Centro de Derechos Humanos de la Universidad Árabe de Beirut

Derechos Humanos

El Líbano ha sido testigo de una época sin precedentes, comenzando con la crisis siria de 2011, que dio lugar a una de las mayores afluencias de refugiados en la región. Siguiendo con la revolución y las protestas que tuvieron lugar en agosto de 2019, debido al colapso económico, y el estallido de la pandemia del COVID-19, además de la devastadora explosión en Beirut en 2020.

En cuanto a la crisis siria, según el Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Refugiados (ACNUR), se encuentran registrados en el Líbano más de un millón de refugiados sirios. Aunque, el número real es mayor aún, ya que no todos han sido registrados como tales. Además de los cientos de miles de refugiados palestinos que actualmente viven en el Líbano. Lamentablemente, en el contexto del cumplimiento de los derechos a un nivel de vida adecuado de los refugiados, el Líbano ha mostrado una escasez en este compromiso debido a la limitada e insuficiente capacidad nacional y de recursos.

En el contexto del papel y los derechos de la mujer, particularmente, las mujeres libanesas han demostrado ser un gran contribuyente al cambio. A medida que pasan los días, estas actúan como diferentes iconos y líderes en la sociedad con mínimas oportunidades de provecho. Actuaron en primera línea como escudos humanos en varias ocasiones, especialmente en las últimas protestas.

En lo que respecta a los derechos de las mujeres, el Líbano todavía no ha logrado el cumplimiento de la igualdad de género a pesar del compromiso constitucional con la

Declaración Universal de Derechos Humanos (DUDH), los Convenios y la ratificación de la Convención sobre la Eliminación de Todas las Formas de Discriminación contra la Mujer (CEDAW).

Prestando atención a los derechos necesarios que han de ser admitidos o proporcionados por protección legal, como lo es el derecho de nacionalidad de la mujer libanesa. La ley de nacionalidad discriminatoria priva a la mujer libanesa del derecho a transmitir la nacionalidad a sus hijos y marido. Además del matrimonio infantil, donde no existe una edad mínima común para el matrimonio. Y adicionalmente, la ausencia de jurisdicción que aborde explícitamente el acoso y la agresión sexual.

Por otro lado, uno de los recientes logros con respecto a los derechos de la mujer es la abolición del artículo 522 del Código Penal contra la violación conyugal libanesa. Este artículo eximía del castigo al violador si se casaba con su víctima. Este logro fue el resultado de una gran campaña de promoción que ha estado en marcha durante años por parte de activistas, movimientos por los derechos de la mujer y la sociedad civil.

Revolución y colapso económico

Tras la declaración de las nuevas medidas fiscales en octubre de 2019, miles de libaneses organizaron huelgas pidiendo sus derechos sociales y económicos. Las calles no se llenaron por los impuestos, sino por la acumulación de miseria social y financiera a la que se enfrentaban los libaneses. A medida que esta situación se está deteriorando, viviendo una situación financiera sin precedentes, las protestas siguen en marcha. En este contexto, desde 2019, la moneda libanesa está al desplome sin parar, ya que la hiperinflación se dispara al 85,5% en 2020.

Hoy en día, la revolución se considera una esperanza para reformar el país y acabar con el sistema político corrupto. Sin embargo, la lucha no solo está abordando la crisis financiera, sino también las crisis cada vez más agravadas que abarcan el fracaso del sistema político, la infraestructura disfuncional, el clientelismo y sectarismo político, y la falta de responsabilización y reconciliación.

El estallido de la pandemia

El 21 de febrero de 2020, el Líbano registró el primer caso de COVID-19 en un pasajero. El comienzo de la pandemia se produjo en pleno colapso económico y el estallido de una revolución. Esto afectó a las capacidades nacionales para combatir y prevenir la pandemia en diferentes niveles.

Ocho días después del registro del primer caso, el plan de respuesta a emergencias del gobierno ordenó el cierre de universidades y colegios. En consecuencia, todos los restaurantes y lugares turísticos fueron cerrados. El 10 de marzo se registró el primer caso de muerte y el 15 de marzo se anunció oficialmente “el estado de alarma”. Los casos aumentaron hasta llegar a 390.070, con un balance de 4.071 muertos y 304.191 recuperados a fecha de 5 de marzo de 2021.

La pandemia llegó al Líbano mientras el país luchaba contra la crisis económica, al mismo tiempo que el sector público sanitario sufría de escasos recursos, recortes en fondos y falta de capacidad en hospitales. Especialmente cuando el número aumentaba debido a las insuficientes medidas legales. Las personas que viven en el Líbano describen su pesadilla como “una crisis dentro de la crisis”.

La explosión en Beirut

El 4 de agosto de 2020, los libaneses fueron testigos de un trágico día en la historia: la explosión de 2.750 toneladas de nitrato de amonio que se almacenaban de forma insegura en el puerto desde 2013. Los políticos fueron señalados como los principales responsables de la negligencia, que llevó al asesinato de 200 víctimas, más de 6.000 heridos y alrededor de 300.000 personas sin hogar. Después de todas las crisis mencionadas, esta explosión masiva que tuvo lugar en el puerto de Beirut fue “la gota que colmó el vaso”. La prioridad nacional en ese momento fue la respuesta de emergencia a la explosión, dejando de lado la pandemia de COVID-19 y la crisis política y financiera. La pandemia y la explosión de Beirut han acabado con las capacidades restantes del país.

Situación política y contexto

La situación política actual no está relacionada únicamente con el colapso económico o las recientes crisis. El obstáculo de la formación gubernamental actual tiene profundos lazos vinculados a un sistema político que se basa en el “confesionalismo”. Este consiste en la distribución del poder político entre religiones/sectas. Los libaneses, comúnmente, describen tal situación como “el reparto del pastel entre las sectas del país, representadas por los partidos políticos”.

El Líbano, estos últimos años, ha pasado por varios presidentes e incluso por la ausencia de gobierno debido a la interrupción de las formaciones. Esto ha dado lugar a una parálisis institucional. Actualmente, el Líbano cuenta con un gobierno en funciones y el Primer Ministro designado se encuentra en proceso de formar gobierno. Pero, nuevamente, va por mal camino. Y, desafortunadamente, como ya se dio el caso, la cuestión está en las “porciones y en quién se las queda”.

Podríamos decir que el Líbano ha entrado en un oscuro túnel y en una etapa muy delicada y compleja en varios niveles: político, económico y financiero. El país necesita recuperar su seguridad interna y externa lo antes posible.

Ser refugiada palestina en el Líbano hoy en día

Rayan Sukkar Periodista y refugiada palestina

Soy Rayan, tengo 26 años y soy palestina. Soy de una ciudad llamada Jaffa, también conocida como *La novia del mar* (*aarous el baher*). Vivo en el campamento de refugiados palestinos de Chatila. Cuando era pequeña, no sabía lo que era ser refugiado. Y, a pesar de ello, me encantaba serlo. Todo me resultaba normal y familiar, y creía que la gente fuera vivía de la misma manera que nosotros. Cuando crecí, me di cuenta de la impactante diferencia.

El lugar al que pertenezco y quiero, y el ambiente del que desciendo es considerado por algunos un lugar poco seguro. Nos ven como zombis y rara vez gente de fuera viene a nuestros campamentos. Esto es debido a que muchos de los campamentos están cerrados y bloqueados. Por ello, muchos no nos conocen, y algunos solo nos ven en las noticias, que, por lo general, suelen ser malas. Los medios de comunicación están ausentes y solo se centran en los puntos negativos. Esto ha provocado que la gente se crea los muchos estereotipos que hay sobre los palestinos.

Nuestros campamentos están escasos de dinero, pero son ricos por su gente. El amor que encuentras en los campamentos es el tesoro de los refugiados. No lo encontrarás en ningún otro lugar. Aquí dentro, todos somos una familia dentro de un mismo kilómetro cuadrado. Nuestra relación es cercana y estamos unidos los unos con los otros. Por ejemplo, si mi madre cocina algo que no me gusta, fácilmente podría ir a comer en casa de los vecinos. El campamento es muy bonito, pero no nos ofrece la vida que nos gustaría tener. Os voy a hablar resumidamente sobre la vida cotidiana en el campamento.

Madrugas, no porque quieras, sino por el ruido de los niños que juegan en los pequeños callejones que hay entre las casas. Básicamente, sientes que están saltando sobre tu cama. Sus voces perforan tus oídos como si fuera una alarma. Tienen el papel de gallo por la mañana. Te

levantas y te preparas para salir. Siendo consciente de que probablemente no puedas usar ropa planchada o darte una ducha caliente, ya que la electricidad apenas llega a los campamentos. Pero no pasa nada, ya que seguramente vayas a ir al colegio o a trabajar. De todos modos, hay poca probabilidad de encontrar trabajo, ya que existe una ley que impide que los refugiados palestinos trabajen en las tierras libanesas. Por ello, el trabajo será básicamente en una pequeña tienda de alimentación cerca de casa, una tienda de ropa, una peluquería o como autónomo: pintor, fontanero, etc.

Continuemos con la vida en el campamento o, mejor dicho, la muerte en él. Voy a hablar de todos los desafíos mortales diarios. Comenzamos con la electricidad, que es la causa de muerte más común. No hay mes en que alguien no muera a causa de esa tela de araña eléctrica. Todas las tuberías de agua que hay junto a las líneas eléctricas están oxidadas. Por debajo de ellas, la gente pasa sin saber cuándo podría ocurrir la catástrofe, especialmente en invierno. Vamos con el siguiente viaje de la muerte. Los campamentos en el Líbano se construyen al azar. Ya que la ley no permite que los palestinos posean una casa fuera del campamento, estos se ven obligados a construir en él. Los edificios acaban abarrotados, formados por hasta ocho pisos sin los cimientos adecuados. En el campamento muchísimos edificios corren el riesgo de derrumbarse. Y, las personas que viven en ellos, debido a sus pésimas circunstancias económicas, no pueden abandonarlos. Cuando ocurren estas tragedias, la gente que vive en estos pisos, o bien muere, o se queda sin hogar.

La forma más rápida de morir y la peor de todas, es por una bala aleatoria. En nuestros campamentos, disparar al aire es una de las maneras de celebrar buenas noticias o reaccionar ante las malas. Por ejemplo, si alguien compra una lavadora, dispara. Si tiene un hijo, dispara. Si se casa, dispara. Y cuando los vecinos discuten, también disparan. La mayoría de las veces, los tiros no son seguros. Es muy probable que una bala aleatoria atraviese tu cuerpo o el de alguien que está en su terraza o, incluso, dentro de su casa, entrándole desde las grandes ventanas.

La muerte nos rodea por todas partes, de manera extraña y excepcional. ¿Será la muerte nuestro único consuelo en la vida? Como dice nuestro dicho: “honra al

muerto enterrándolo”. Pero, honrar a los muertos es muy caro. Si alguien se muere, su familia está condenada. No hay neveras en el campamento y los cementerios para los palestinos están llenos. Debes tener contactos para conseguir una tumba o poder enviar el cuerpo al sur, donde sí hay sitios libres. Este es el resumen de nuestros días, entre la vida y la muerte.

Tengo una relación con un chico palestino-sirio que conocí cuando huyó al Líbano hace siete años debido a la revolución siria. Se instaló en el campamento de refugiados palestinos de Chatila. Trabajamos juntos como periodistas ciudadanos y de ahí empezó nuestra historia de amor. Decidimos estar juntos y emigrar. Si nuestro intento fracasa, nos casaremos igualmente en el Líbano, pero no tendremos hijos aquí. No queremos seguir aumentando el número de refugiados ni dejarles a nuestros hijos la carga de nuestro asilo. No queremos que nazcan privados de derechos, con horizontes y posibilidades limitadas. Nuestro sueño es emigrar y vivir con dignidad.

Pies de foto en castellano

Textos

Páginas 8-19

1. Una madre y su hijo junto a su tienda en un campo de personas refugiadas palestinas de nueva creación formado después de la Nakba palestina de 1948. © 1948, Archivo de las Naciones Unidas, fotógrafo desconocido
2. Una madre y sus hijos pasean por el campo de personas refugiadas palestinas de Rashidieh (cerca de Tiro, en el Líbano) destruido en gran parte después de la invasión israelita de 1982. © 1982, Archivo de la UNRWA, fotografía de George Nehmeh
3. Personas refugiadas palestinas, inicialmente desplazadas a un campo de la playa de Gaza, a bordo de barcos que se dirigían hacia el Líbano o hacia Egipto durante la Nakba palestina de 1948. © 1949, Archivo de las Naciones Unidas, fotografía de Hrant Nakashian
4. Escuela al aire libre, 1948. Después de la primera expulsión de personas refugiadas palestinas, las primeras clases fueron impartidas al aire libre por profesoras y profesores voluntarios. No había libros, ni bolígrafos, ni lápices, ni mesas, solo un círculo de niñas y niños sobre la arena con ganas de aprender. © 1948, Archivo de las Naciones Unidas, fotógrafo desconocido

El tiempo suspendido

Páginas 22-65

5. Foto de la UNRWA nº. RL-Nahr El-Bared-1. El campo de personas refugiadas palestinas de Nahr el Bared fue uno de los primeros campos que formó parte de las medidas de emergencia del año 1948 para proteger a las y los refugiados palestinos. Al principio, las seis mil personas refugiadas vivían en tiendas. Luego, las tiendas fueron sustituidas por barracones de hormigón para las 25.000 personas que ya vivían en Nahr el Bared. Crédito: 1951, fotografía de la UNRWA de S. Madver
6. Cadáveres amontonados en el campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut, Líbano, 20 de septiembre de 1982. Centenares y centenares de refugiadas y refugiados palestinos, además de otros civiles, fueron masacrados en los distritos de Sabra y Chatila, al sur de Beirut, entre el 16 y el 18 de septiembre de aquel año. © 1982, Archivo de la UNRWA, fotógrafo desconocido
7. "Skyline" del campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut, 2020
8. Abdallah Talib, de 97 años, sostiene una imagen actual de la que fue su casa en Acre (norte de Palestina), de donde fue expulsado por las tropas sionistas-israelitas durante la Nakba. Campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut, 2020
9. Conmemoración de la masacre de Sabra y Chatila, campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut, 2019
10. Fosa común donde se encuentran restos de las víctimas de la masacre de Sabra y Chatila, campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut, 2019
11. Calle principal del campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, 2020
12. Una mujer carga con su hijo por una calle del campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, 2019
13. Edificios del campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut, 2019
14. Yasser Abed Al-Halim observa con su hijo el techo de su casa. La onda expansiva de la explosión de agosto de 2020 en el puerto de Beirut provocó su hundimiento, campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, 2020
15. Itaf Al-Zoul, de 78 años, señala el mal estado del techo de su casa en el campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, 2020
16. Um Hitham Arkin, de 59 años, en el comedor de su casa, el cual se hundió por la explosión de agosto del 2020 al puerto de Beirut, campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, 2020
17. Un hombre repara un cuadro eléctrico en el campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut. El mal estado de los cables de los campos, debido a la superpoblación y a la nula planificación, ha creado un grave problema de seguridad que muchas veces acaba en tragedia al herirse o morir alguien por electrocución fortuita en la calle, 2020
18. Hermanos de Omar Al-Ashouh, voluntario que murió electrocutado manipulando cables del alumbrado para intentar hacerlos más seguros, campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, 2020
19. Un vendedor de agua potable concreta un pedido en su tienda del campo de personas refugiadas palestinas de Shatila, Beirut, 2019
20. Una moto cargada con garrafas de agua en el campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, 2020

21. Un camión cisterna llena depósitos de agua en una vivienda del campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, 2020
22. Un hombre llena garrafas de agua potable en el campo de personas refugiadas palestinas de Shatila, Beirut, 2020
23. Sanaa Adawi, enfermera, toma la temperatura a la entrada del hospital Haifa del campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, como medida de prevención de la covid-19, 2020
24. Litera donada por Japón al hospital Haifa del campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, 2020
25. María y Mohamed Abdoulah, refugiada y refugiado de Siria, observan a su hija Issa antes de realizarle unas pruebas en el hospital Haifa del campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, 2020
26. Aula vacía de la escuela Nazaret de la UNRWA en el campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut. Las clases presenciales fueron suprimidas en febrero de 2020 por la pandemia de covid-19, 2020
27. Fecha en la pizarra del último día de clase presencial, campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut, 2020
28. Omar, de 7 años, hace los deberes mientras su madre Fátima Othman graba con su móvil para enviarle el ejercicio al profesor en una especie de “tele estudio” precario, campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, 2020
29. Malaki Maatouk, responsable de una guardería del campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut, observa un aula vacía
30. Niños juegan al fútbol en el campo de personas refugiadas palestinas de Wavel, Baalbek, 2019
31. Niños jugando a videojuegos en un local “ciber” del campo de personas refugiadas palestinas de Beddawi, Trípoli, 2020
32. Mujeres jóvenes del campo de personas refugiadas palestinas de Chatila juegan al baloncesto como instrumento de afianzamiento personal en el Shatila Palestinian Youth Girls Basketball Team, Beirut, 2019
33. Una madre lleva a su niño de la mano en el campo de personas refugiadas palestinas de Burj Shemali, Tiro, 2020
34. Samih Mahmoud y Rayan Sookar, prometidos, muestran sus “no documentos” de identidad. En el caso del primero un “documento de viaje para personas refugiadas palestinas en Siria” y, en el de ella, un documento de identidad hecho a mano, campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut, 2020
35. Un grupo de jóvenes pasa la tarde en la calle en el campo de personas refugiadas palestinas de Burj Shemali, Tiro, 2020
36. Mural contra las drogas en el campo de personas refugiadas palestinas de Beddawi, Trípoli. La alta tasa de paro y la falta de perspectivas de futuro han provocado un aumento en el consumo de drogas entre los jóvenes, 2020
37. Shadi Abdoulmoti fue drogodependiente durante años hasta que, gracias al tratamiento en una clínica del campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut, pudo superar su adicción, 2020
38. Un refugiado sirio trabaja en la construcción en el campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut. Las y los refugiados sirios, como las y los palestinos, no tienen acceso al mercado laboral en las mismas condiciones que las personas libanesas, ya que tienen prohibidas la mayoría de profesiones, 2019
39. Yazan, un refugiado sirio de 17 años, muestra las cicatrices que le provocó una caída en un edificio donde

trabajaba, campo de personas refugiadas palestinas de Burj El Barajneh, Beirut. Huyó de Siria para evitar ser reclutado por el ejército gubernamental y ahora se gana la vida en los campos porque no posee permiso de trabajo y la policía no acostumbra entrar en ellos, 2019

40. Samar Domani cose mientras cuida de su hija en el Shatila Studio, un estudio de moda para apoderar a mujeres sin recursos en el campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut, 2019
41. Un joven arregla una motocicleta en un improvisado taller del campo de personas refugiadas palestinas de Burj Shemali, Tiro, con la bandera palestina y la bandera de Hezbolá, 2020
42. Bassam Afifi, de 60 años, vende patatas en el campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut, 2020
43. Leyla Frigeih, de 53 años, vende diversos objetos de escaso valor en su parada del campo de personas refugiadas palestinas de Chatila, Beirut, 2020
44. Suhaila Saleh (52 años), Dunia Al Sadeha (80), Raiya Saleh (57) y Rweida Al Sadeha (50), en casa de Dunia en el campo de personas refugiadas palestinas de Burj Shemali, Tiro, 2020
45. Un hombre mayor camina por el campo de personas refugiadas palestinas de Beddawi, Trípoli, 2020
46. Teresa Samman, de 70 años, reza con su rosario en el campo de personas refugiadas palestinas de Dbayeh (de mayoría cristiana), cerca de Beirut, 2020
47. Vista general de una calle del campo de personas refugiadas palestinas de Beddawi, Trípoli, con dos niños corriendo en primer plano, 2019
48. Valla que rodea el campo de personas refugiadas palestinas de Mieh Mieh, Saida, custodiado por el ejército libanés, 2020

Líbano, hoy

Páginas 92-103

49. "Skyline" de Beirut, 2020
50. Puerto deportivo de Beirut, 2020
51. Toda una zona devastada por la explosión del 4 de agosto de 2020 en el puerto de Beirut
52. Un hombre observa un edificio hundido por la explosión del 4 de agosto de 2020 en el puerto de Beirut
53. Manchas de sangre en el interior de un hogar destrozado por la explosión del 4 de agosto de 2020 en el puerto de Beirut
54. Un coche destrozado por la explosión del 4 de agosto de 2020 en el puerto de Beirut
55. Pintada sobre vista general de la zona cero de la explosión del 4 de agosto de 2020 en el puerto de Beirut. Podemos leer: "Mi gobierno hizo esto"
56. Muro que bloquea el acceso a ministerios, a bancos y al Parlamento del centro de Beirut con caricaturas de los líderes libaneses en primer plano, 2020
57. Símbolo de las protestas en la Plaza de los Mártires de Beirut, 2020
58. Foto de Arafat en el zoco de Saida, 2019
59. Museo de la Resistencia de Hezbolá en Mleeta, al sur del Líbano, 2019. Hezbolá es una organización islamista chiita y uno de los grupos parlamentarios con más fuerza en el Líbano. Además, sus milicias controlan áreas del país substituyendo al ejército
60. Museo de la Resistencia de Hezbolá en Mleeta, al sur del Líbano, 2019

Crèdits

El temps suspés. Els camps per a persones refugiades palestines al Líban

De 4 de maig a 3 de setembre de 2021
Centre Cultural La Nau, Sala Oberta

Rectora de la Universitat de València

María Vicenta Mestre Escrivà

Vicerectora de Cultura i Esport

Ester Alba Pagán

Directora del Servei de Cultura Universitària

Adela Cortijo Talavera

Cap del Servei de Cultura Universitària

Rosa Llorca Corresa

Organitza

Vicerectorat de Cultura i Esport, Universitat de València
Centre Cultural La Nau, Universitat de València

Exposició

Projecte i autor de les fotografies de l'exposició

Germán Caballero

Comissariat

Jorge Ramos Tolosa

Coordinació general

Norberto Piqueras Sánchez

Gestió tècnica i registre

Manuel Martínez Tórtola

Gestió administrativa

Marga Ros Martínez

Raquel Moret Alfonso

Comunicació

Magda Ruiz Brox

Ignacio Agote

Producció i recursos expositius

Paco Mora

Art i Clar

Disseny de gràfica expositiva

Álvaro Sanchis i Melani Lleonart (Pedra)

Muntatge expositiu i il·luminació

Francisco Burguera Pérez

Álvaro David García

Pedro Herráiz Merino

Documental

Germán Caballero

Rayan Sukkar

David Segarra

Salam Al-Akras Mazloum

Catàleg

Edita

Universitat de València

Textos

Germán Caballero

Jorge Ramos Tolosa

Rayan Sukkar

Salam Zahran

Coordinació

Germán Caballero

Jorge Ramos Tolosa

Manuel Martínez Tórtola

Norberto Piqueras Sánchez

Disseny i maquetació

Álvaro Sanchis i Melani Lleonart (Pedra)

Traduccions i correccions

Antoni Domenech (Castellano-Valenciano)

Salam Al-Akras Mazloum (Inglés-Castellano)

Fotografies

UNRWA

Germán Caballero

Impressió

La Imprenta CG

Dipòsit legal: V-1316-2021

ISBN: 978-84-9133-387-6

© Dels textos: les autores

© De les imatges 1, 2, 3, 4, 5 i 6: UNRWA

© De la resta de les imatges: Germán Caballero

© D'aquesta edició: Universitat de València

“Sobre aquesta terra tenim el que fa que valga la pena la vida [...] Se'n deia Palestina. Es continua dient Palestina”

“Sobre esta tierra tenemos lo que hace que merezca la pena la vida [...] Se llamaba Palestina. Se continúa llamando Palestina”

M. Darwish

